

ÎNCERCĂRI DE MODERNIZARE A RURALULUI SĂLĂJEAN ÎN ULTIMUL DECENIU AL PERIOADEI INTERBELICE

MARIN POP*

ATTEMPTS TO MODERNIZE THE RURAL AREA IN SALAJ IN THE LAST DECADE OF THE WAR PERIOD

ABSTRACT: *The process of modernization of the rural Salaj, started in the first decade of the interwar period, continued in the period under our study. At the beginning of the third decade, it was seriously affected by the great world economic crisis (1929–1933), but we find that, nevertheless, in the villages of Salaj, the infrastructure modernization works continued, albeit at a much lower intensity.*

The second stage of modernization of the rural Sălaj, which overlaps with the exit from the world economic crisis and the liberal government (1934–1937), was characterized by the implementation, both in Sălaj and at national level, of an ambitious project of modernization of the rural environment, and not only, especially on the basis of the law on the conversion of agricultural debts into public benefits. The project also benefited from good coordination by the state, with all the bureaucracy that existed during that period. We note, in particular, the activity of the prefect of Sălaj county at that time, Mihail Gurzău, but also of the praetors, of the village elite, priests and teachers, who tried to convince the peasants of the need to modernize the infrastructure, the education system and health system, etc., although they often clashed with the conservatism of the Romanian peasant.

The third stage of modernization of the villages of Sălaj corresponds to the authoritarian Carlist regime, established on February 10, 1938. Regarding the rural environment, it can be seen that the modernization works continued, sometimes even being imposed, more or less, by the representatives of the authoritarian regime established

REZUMAT: *Procesul de modernizare a ruralului sălăjean, început în primul deceniu al perioadei interbelice, a continuat și în perioada supusă studiului nostru. La începutul deceniului trei, el a fost serios afectat de marea criză economică mondială (1929–1933), dar constatăm că, totuși, în satele sălăjene lucrările de modernizare a infrastructurii au continuat, chiar dacă la o intensitate mult mai mică.*

Cea de a doua etapă de modernizare a ruralului sălăjean, care se suprapune cu ieșirea din criza economică mondială și guvernarea liberală (1934–1937), s-a caracterizat prin punerea în practică, atât în Sălaj, cât și la nivel național, a unui ambițios proiect de modernizare a mediului rural, și nu numai, în special în baza legii de conversie a datoriilor agricole în prestație publică. Proiectul a beneficiat și de o bună coordonare din partea statului, cu toată birocrăția care exista și în perioada respectivă. Remarcăm, în mod deosebit, activitatea prefectului județului Sălaj din aceea perioadă, Mihail Gurzău, dar și al pretorilor, al elitei sateilor, preoți și învățători, care au încercat să-i convingă pe țărani de necesitatea modernizării infrastructurii, a sistemului de educație și sănătate etc., cu toate că de multe ori s-au lovit de conservatorismul țăranului român.

Cea de a treia etapă de modernizare a satelor sălăjene corespunde regimului autoritar carlist, instaurat la 10 februarie 1938. În ceea ce privește mediul rural, se poate constata că lucrările de modernizare au continuat, uneori fiind chiar impuse, mai mult sau mai puțin, de către reprezentanții regimului autoritar instaurat de regele Carol al II-lea, fiind întreruptă de izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial.

* Muzeul Județean de Istorie și Artă-Zalău; email: marinpop07@yahoo.com

by King Carol II, being interrupted by the outbreak of the Second World War. Of course, we must not forget the main actor of this process – the Romanian peasant – who performed all these works, sometimes voluntarily, sometimes through public service in exchange for agricultural debts, sometimes imposed by the state. Although the older rural generation was conservative and opposed to change, the younger, more educated generations understood the need to modernize the villages.

KEYWORDS: rural environment, Sălaj county, modernization, Sălaj Chamber of Agriculture, schools

Desigur că nu trebuie uitat nici actorul principal al acestui proces – țăranul român –, care a efectuat toate aceste lucrări, uneori benevole, uneori prin prestație publică în schimbul datoriei agricole, uneori impuse de către stat. Cu toate că generația mai în vârstă din mediul rural era conservatoare și se împotriva schimbării, generațiile mai tinere, și mai educate, au înțeles necesitatea modernizării satelor.

CUVINTE CHEIE: mediul rural, județul Sălaj, modernizare, Camera de Agricultură Sălaj, școli.

După Marea Unire din anul 1918, în județul Sălaj, la fel ca în întreaga țară, s-au înregistrat importante mutații, caracterizate prin accelerarea procesului de modernizare a societății, dezvoltarea învățământului, științei și culturii, creșterea complexității activității administrativ-birocratice.

Pentru mediul rural, și nu numai, un moment de referință l-a reprezentat adoptarea reformei agrare din 1921, care a produs o schimbare profundă în structura proprietății funciare. Pentru țăranul român, ea a avut consecințe pozitive, dar și negative. Primind pământ, țăranii și-au ameliorat situația, fapt reflectat și în modificările survenite în imaginea satului românesc. Dar, foarte curând, țăranii s-au confruntat cu mari greutăți financiare. Nu dispuneau de fondurile necesare achiziționării unor utilaje agricole moderne, practicând, în continuare, o agricultură rudimentară.¹ Nu au fost sprijiniți nici de către stat, în acest sens, aceasta fiind o problemă majoră a reformelor agrare din România, de la Cuza și până în postcomunism. În plus, aplicarea în practică a reformei agrare din 1921 s-a făcut greoi, cu foarte multe procese intentate de proprietarii supuși exproprierii, care și-au angajat avocați renumiți pentru a obține un preț cât mai mare din partea statului român sau a diminua proporțiile suprafețelor supuse exproprierii. În acest context, în județul Sălaj, în anul 1938, aplicarea în practică a reformei agrare nu era încheiată. Mai era de măsurat și parcelat o suprafață de 34.000 jugăre. În anul 1937 erau împrumăriți 28.757 țărani, din care 19.496 români, 6.695 maghiari, 2.141 germani, 78 evrei și 348 cetățeni de alte naționalități. În șapte localități, țăranii nu erau puși în posesie definitivă, deoarece nu erau terminate lucrările de împrumărare, iar în 19 localități nu s-a făcut împrumărarea din cauza lipsei de pământ.²

În urma reformei administrative din anul 1925, în componența județului Sălaj au intrat plasa Valea lui Mihai, luată de la județul Bihor, plasa Carei și încă trei localități, luate de la județul Satu Mare, și opt localități de la județul Cluj. În acest context, județul Sălaj devenea județ de graniță și administra o suprafață de 5.191 km², cu 286 localități rurale, care la vremea respectivă aveau rang de comună, cu primărie și consiliu local propriu, și doar trei comune urbane: Zalău, Șimleu Silvaniei și Carei.

Populația totală a județului Sălaj, conform recensământului din anul 1930, era de 343.347 locuitori, din care în mediul urban domiciliau doar 31.830, restul de 311.517 persoane locuiau în mediul rural. După origine etnică, românii erau majoritari (56,16%), urmați de maghiari, evrei, germani etc.³

În ceea ce privește natalitatea și mortalitatea populației din mediul rural, din analiza monografiilor sanitare se observă natalitatea crescută a populației, dar și o mortalitate foarte mare, în special în rândul copiilor (mortalitatea infantilă). Relevant este și cazul lui P. N. din localitatea Șumal: „Am fost și aișpe copii la părinți ... opt au murit de mici, opt am rămas”.⁴

Medicul Ioan Bârcă, directorul spitalului din Șimleu Silvaniei, alături de alți medici sălăjeni, au efectuat o serie de anchete sanitare în localitățile județului Sălaj, în perioada 1934–1935. Personal,

¹ Scurtu 2012, pp. 51–54.

² SJANSJ, FBNRAZ, dosar 44/1937, f. 17.

³ SJANSJ, FBNRAZ, dosar 44/1937, f. 8.

⁴ Inf. P.N., n. 1936, bărbat, Șumal, interviu realizat în anul 2011.

medicul Bârcă a efectuat o anchetă mai îndelungată în localitatea Cs, în care trăiau 222 familii, cu 963 persoane, constatările fiind foarte triste: cele 222 familii aveau 513 copii vii, 350 morți și 134 avortați; 123 copii au decedat în primele 90 de zile după naștere, 124 între trei luni și doi ani, iar 103 nu au putut rezista mult peste vârsta de doi ani, din cauza slabei constituții, neîngrijirii și subalimentației.⁵ Într-o altă localitate sălăjeană, situația mortalității infantile era și mai gravă: în perioada 1 ianuarie – 4 mai 1938 s-au înregistrat 17 nașteri, dar, din păcate, și 20 de copii decedați (10 sub vârsta de 2 ani, 8 între 2–12 ani și doi peste 12 ani).⁶

Și din aceste cifre se pot constata problemele dificile de igienă și sănătate cu care se confrunta mediul rural în perioada interbelică. Principalele cauze erau cele legate de starea materială a țăranilor, de mentalități, dar și de lipsa de preocupare a guvernanților pentru promovarea unui sistem sanitar funcțional la sate.

Deși în perioada interbelică încep să fie construite locuințe cu două-trei camere, toți membrii familiei locuiau într-o singură cameră. Iarna, nu de puține ori, în cameră erau aduse și animale proaspăt fătate (viței, miei, porci), iar primăvara cloștile își aveau cuibul pentru clocit sub pat. Locuințele erau insalubre, „gozul”, adică gunoiul, era strâns cu mătura într-un colț, lângă ușă, și era aruncat la două-trei zile. Cubajul de aer necesar pentru viața igienică era foarte redus în astfel de camere suprapopulate. Umiditatea era foarte crescută, ferestrele mici, fixe și prost orientate. Ele nu erau deschise de toamna până primăvara. Variațiile de temperatură din camera de locuit erau foarte mari, deoarece soba se încălzea peste zi până la 28–30°, iar în cursul nopții se răcea, astfel că dimineața se înregistrau uneori și – 10°, iar geamurile aveau flori de gheață. Desigur că aceste variații de temperatură se răsfrângea asupra stării de sănătate a populației, mai ales asupra bătrânilor și copiilor, numărul bolnavilor de plămâni fiind foarte mare în rândul acestor categorii de vârstă, și nu numai.⁷ Vara, în timpul lucrărilor de câmp, țăranii aveau obiceiul să doarmă la amiază, obosiți și înfierbântați, pe pământul gol, de multe ori umed și rece, în urma ploilor. De asemenea, mamele, în timp de munceau, își culcau copiii tot pe pământ și la umbră. Nu în ultimul rând, amintim că marea majoritate a locuințelor din mediul rural nu erau padimentate, având pe jos doar pământ lipit, ceea ce constituia un alt factor generator sau favorizant al bolilor.⁸

La acestea se adaugă și alimentația defectuoasă a țăranilor, a cărei bază o constituia mămăliga, pâinea și slănină. Dacă iarna era o perioadă de acumulări cantitative de grăsimi, în urma sacrificării porcului din gospodărie, vara se caracteriza prin lungi perioade de subnutriție, ceea ce genera maladii acute gastro-intestinale. De asemenea, consumat de multe ori necopt, porumbul genera boala de pelagră.

Aprovizionarea cu apă se făcea din fântâni, iar de multe ori animalele beau apă din aceeași găleată sau căldare folosită și de către oameni.

Spălatul consta în utilizarea unei căni cu apă rece, din care se turna în palmă și se uda fața. Utilizarea săpunului era o raritate, fiind folosit doar săpunul de casă, în general la spălatul rufelor, alături de leșie. În ceea ce privește pasta de dinți, în mediul rural era cvasinecunoscută.⁹

În aceste condiții de igienă, bolile precum tuberculoza, enterocolitele și pneumoniile erau destul de frecvente.

Statul român a încercat să modernizeze sistemul sanitar, în anul 1930 fiind adoptată Legea sanitară și de ocrotire, care avea la bază concepția potrivit căreia trebuia realizată o colaborare strânsă între serviciile sanitare și de ocrotire. Conform legii, Ministerul Sănătății și Ocrotirii Sociale avea atribuții științifice și de tehnică aplicată, iar asistența sanitară revenea autorităților locale, în seama cărora se aflau și alocațiile bugetare. Însă, din păcate, bunele intenții ale legiuitorului s-au lovit de crunta realitate: marea

⁵ Bârcă 1938, pp. 40–41.

⁶ Bârcă 1938, p. 20.

⁷ Bârcă 1938, p. 25; Scurtu 2012, pp. 210–211.

⁸ Bârcă 1938, pp. 25–26.

⁹ Scurtu 2012, p. 211.

majoritate a bugetelor autorităților locale erau deficitare. De asemenea, se înregistra o lipsă acută de personal calificat și infrastructură deficitară (dispensare, spitale etc). În județul Sălaj existau doar 26 medici de circumscripție, adică un medic la 14–18.000 de locuitori așezați prin sate distanțate la 10–20 km, legate cu drumuri impracticabile, chiar inaccesibile în timpul ploilor. În acest context, deși salariul medicilor de circumscripție a fost îmbunătățit, nu aveau efectiv timpul fizic necesar pentru a inspecta satele din circumscripție, să examineze bolnavii, să ia măsurile de poliție sanitară, să cerceteze localurile publice, școli, elevi, fântâni, restaurante, cârciumi, să consulte bolnavii, să se deplaseze de urgență la o naștere grea sau la un accidentat etc.¹⁰

În localități nu existau moașe calificate, salariul acordat de stat fiind foarte mic. În județul Sălaj existau doar 10 moașe care au absolvit școlile de specialitate după 1918, restul de 152 fiind „moașe bătrâne și improvizate de pe vremea trecutei stăpâniri, când se făcea un curs de câteva luni”. Medicul Ioan Bârcă afirma că mai era nevoie de încă 225 moașe calificate.¹¹ În acest context, în mediul rural existau foarte multe moașe necalificate, „empirice”, care, pentru a putea supraviețui, mergeau la sapă sau alte munci agricole, „iar de acolo chemată în grabă la o naștere, ușor se face criminală inconștientă: pune mâna cu tetanos (din pământ) pe ață, leagă buricul copilului, care moare peste câteva zile cu diagnosticul de crampe ... Apoi – infecțiile puerperale se țin lanț; nu mai vorbim de alte infecții mai ușoare și de oftalmiile nouilor născuți condamnați la orbire, numai pentru că baba n-a știut să-i pună în ochi nitrat de argint”.¹²

Plata moașelor sătești, necalificate, se făcea mai mult în natură, iar obligația lor era de a îngriji femeia lăuză până când reușea să-și îngrijească singură noul născut: „După ce vine îi dăde de familie ..., îi dăde o ștergură d-acee din cui, care-i cu un cui și o țâitoare, știi, dă șters pă mânuri, o ștergare ș-o pită dă casă, o găină, acee era plata. Da moșe vine și moșe era obligată pântu plata acee, era obligată și vie până când bolnava (lăuza – n.n.), adică maica copilului să să potă scula să-și ciupăie ie pruncu ... da, vine moșă, ie îl îmbrăca, nu cum îs amu cu hăinuță, cu nu știu ce, atunci ave oamenii gaci d-ale larji, apu din gacile ale făce cârpe, ș-apu îl lega cu ață pă micuț, stăte cu mâinile strânsă, ia așe (arată cu mâinile – n.n.), cu mâinile drepte, să ste mâinile drepte și-n leagăn”.¹³

Un alt aspect care ar trebui subliniat este acela că din cauza penuriei financiare, în rândul populației din mediul rural se poate observa un adevărat miraj al orașului. Se îndreptau spre orașele mari și, în special, către capitala țării. Odată cu izbucnirea marii crize economice mondiale, în mediul rural se constată un adevărat exod al populației către București. Cei cu studii căutau un loc de muncă la stat, iar cei fără studii încercau să se angajeze ca gardieni publici sau servitori în casele proprietarilor mai înstăriți. Mulți se stabileau la oraș și se întorceau doar după ce au strâns o anumită agoniseală, pe care o investeau în special în cumpărarea de pământ.¹⁴ La fel și cei care plecaseră în America, să urmeze „visul american”, la început de secol XX, după Marea Unire s-au reîntors și au investit în pământ, care le-a fost confiscat de către stat, după instaurarea regimului totalitar comunist.

Fenomenul sclaviei moderne, a tinerilor care se angajau ca servitori sau slugi, cum se mai spunea în epocă, este surprins magistral de către tânărul jurnalist Corneliu Coposu, care observă acest fenomen și în Cluj. Astfel, în curtea primăriei din Cluj, în locul în care fusese cândva cinematograful se petrecea „un spectacol rar și interesant”. Este vorba de angajarea „la stăpân” a tinerilor veniți de la sate în căutarea unui loc de muncă. Corneliu Coposu descrie negocierile dure care se duceau între angajatori și „concurenți”, un adevărat târg modern de sclavi. Cei care nu aveau șansa de a se angaja, se întorceau „cu boarfele subsoară” și cu „pas târăgănat spre vetrele lor, în așteptarea celui mai apropiat soroc al târgului”.¹⁵

¹⁰ Bârcă 1938, p. 18.

¹¹ Bârcă 1938, p. 14.

¹² Bârcă 1938, p. 12.

¹³ Inf. G.D., n. 1936, bărbat, Derșida, interviu realizat în iunie 2019.

¹⁴ SJANSJ, FBNRAZ, dosar 44/1937, f. 14.

¹⁵ *România Nouă*, nr. 19/1936, p. 6.

Cei întorși în satele natale aduceau cu ei și multe boli sociale, având în vedere că în mediul urban exista un anumit libertinaj, față de morala creștină în care fuseseră crescuți.¹⁶

Ocupația principală a locuitorilor din satele sălăjene era agricultura și creșterea animalelor. În general, se practica o agricultură extensivă, iar pământul era lucrat în special cu animale (boi, cai, etc.). În regiunile de deal, țăranii întrebuițau numai pluguri, rarițe, coase, seceri, etc. În schimb, la șes, pe proprietățile mai mari, cultura pământului începe să devină intensivă și să fie practică cu mașini agricole. Micii cultivatori se asociau și cumpărau mașini de treierat, semănători, etc. Mașinile de treierat erau în special ale evreilor, care mergeau cu batoza din sat în sat. Foarte rare erau cazurile în care țăranii de la șes mai treierau cerealele cu animalele.

În privința îngrășămintelor folosite, marea majoritate a proprietarilor foloseau doar gunoiul de grajd. Doar unii dintre marii proprietari foloseau și îngrășăminte chimice, care erau foarte scumpe.

O problemă majoră o constituia și atunci modul de depozitare al cerealelor. Micii proprietari depozitau cerealele în podul casei sau în lăzi mari, cei mijlocii în coșare și mai rar în magazii, doar marii proprietari le depozitau în magazii, dar care nu aveau mijloace moderne de aerisire.

Semănăturile erau adeseori afectate de inundații, secetă, grindină și de boli precum mătura, în special culturile micilor proprietari.¹⁷

La munca câmpului erau folosiți și zilierii, care erau plătiți diferit de la un sat la altul, după cum se poate observa din studiul monografiile sanitare ale localităților sălăjene, în medie cu 40–60 lei/zi. Tot aici observăm că la munca câmpului participau, alături de bărbați, femeile, chiar și cele însărcinate, precum și copiii, care pe perioada muncilor agricole nu erau lăsați să frecventeze școala.

Pentru cei care lucrau la obositoarea muncă din câmp, ca și clăcași, în unele localități mai dezvoltate existau anumite obiceiuri culinare: „Ei mâncau dimineața, țin minte ... era sticla cu țuică și beau câte un păhărel, așa, de pălincă de asta, dimineața, și mâncau slănină cu ceapă, cu brânză, caș Și la ora 10 li se ducea următorul lucru: se făcea, nu știu dacă se frământa cu lapte sau nu, cocă de pâine d-astea umplută cu brânză de vaci, se cocea în cuptor și când se scotea din cuptor se turna smântână, peste asta fierbinte, se turna smântână și se chema cocoradă, aia. Și asta li se ducea la câmp la ora 10. Pe urmă, la prânz, li se ducea două feluri de mâncare, nu știu ce, iar seara se făcea la masă ... că seara mâncau acasă. Bineînțeles pălincă și vin pe masă era întotdeauna, mâncare nu știu ce făcea, dar de obicei se făceau și niște gogoși pripite, care se făceau cu marmeladă de măcieșe”.¹⁸

Totalul zilelor lucrătoare într-un an se ridica la aproximativ 213 zile, restul zilelor fiind sărbători religioase, cu anumite superstiții sau zile în care ploua.¹⁹

Prin intermediul Camerei de Agricultură a județului Sălaj s-a încercat educarea țăranilor plugari, în cadrul unor consfătuiri agricole practice ținute în mai multe sate. De asemenea, prin răspândirea publicațiilor și revistelor de specialitate în satele sălăjene și afișarea diferitelor ordonanțe cu caracter agricol.

Prin șefii de Ocoale, a înființat loturi demonstrative, cultivându-se soiuri noi, pentru a-i convinge pe țăranii de superioritatea lor.

Camera Agricolă Sălaj a distribuit și subvenționat semințe de trifoi, lucernă, semințe de bumbac, cânepă, orz și sfeclă de nutreț. De asemenea, a subvenționat achiziția de mașini agricole ca: pluguri, semănători, prășitori, vânturătoare, batoze, tocătoare de sfeclă, grape, unelte viticole, separatoare de lapte, trioare sau rarițe.²⁰

În domeniul pomicol a căutat să răspândească diferite soiuri de pomi fructiferi, combaterea diferiților dăunători și în domeniul industrializării fructelor. A distribuit pomi altoiți, o parte gratuit, și a

¹⁶ SJANSJ, FBNRAZ, dosar 44/1937, f. 14.

¹⁷ SJANSJ, FBNRAZ, dosar 44/1937, f. 21

¹⁸ Inf. R.C., n. 1933, femeie, București, interviu realizat în decembrie 2009.

¹⁹ SJANSJ, FBNRAZ, dosar 44/1937, f. 22.

²⁰ SJANSJ, FBNRAZ, dosar 44/1937, f. 24.

suportat cheluielile de plantare în tot județul a 13.100 bucăți meri, trimiși de Ministerul Agriculturii și Domeniilor.²¹

Remarcăm aici rolul elitei satelor, al preoților și învățătorilor, de a introduce noi ocupații, pe lângă cele tradiționale, sau cultivarea unor noi soiuri de plante și pomi fructiferi, cu scopul de a spori rentabilitatea și a crea un mic profit țăranilor, care duceau o lipsă acută de bani. De asemenea, rolul specialistului în agricultură, al inginerului agronom, care îi sfătuia pe țărani ce era mai rentabil să cultive pentru tipul de sol pe care-l dețineau și pentru ce puteau găsi piață de desfacere: „Și acuma, în ordinea asta a ridicării nivelului de trai, tata (protopopul Valentin Coposu – n.n.) avea un fost coleg de liceu, care o ajuns inginer agronom și care era șeful Ocolului Agricol și Silvic din Șimleu. Unul pe care-l chema Sima ... Laurențiu Sima. Asta, țin minte că venea tot timpul la noi în casă. Nu știu de ce țăranii îi ziceau Fișcu. Ei, acest Fișcu venea în fiecare primăvară. S-adunau (oamenii – n.n.) la Primărie, s-anunțau cu doba că vine domnu inginer și începea să le spună la fiecare ce să cultive. La început, bineînțeles că nu se uita nimeni la el. Mi-aduc aminte foarte bine de o perioadă în care el făcând niște analize de sol, a constatat că n-are rost să punăăștia mălai și grâu că nu să face, că pământul era lutos (argilos – n.n.) și i-a sfătuit să pună tutun și în și cânepă. În ce privește tutunul, le asigura desfacere și distribuție. Era greu de plantat tutun, foarte greu, pentru că trebuia săpat, trebuia cules pe rouă sau pe nerouă, îl înșirau pe sfori. Da, mă rog, era foarte, foarte greu ... dar i-a convins. I-a convins să cultive rapiță, pe care o dădeau la diverse întreprinderi industriale, în, pe care îl cultivau. Multă vreme, multă vreme s-a cultivat la noi (în Bobota – n.n.). Și tot vedeam șire d-alea, garduri pline de tutun uscat...așa.”²²

Dacă la început nu au avut încredere în sfaturile inginerului agronom, după ce au văzut că reușesc să obțină profit, situația s-a schimbat: „Și Fișcu asta venea foarte des. Începuse atuncea să aibă încredere în el, mai ales că primii doi ani de cultură de tutun a fost un succes mare. Într-adevăr au vândut tutunul și au luat niște bani serioși și au putut cumpăra câte ceva, mă rog. Da în sat exista mâncare, da bani nu prea erau. Că ei au fost obișnuiți cât era mina (mina de cărbuni, închisă din cauza crizei economice mondiale – n.n.), la o leafă. Și din pământ ... era lutos (argilos – n.n.). Nu era bun.”²³

Încercările elitei locale de a contribui la modernizarea ruralului sălăjean se lovesc de conservatismul țăranilor, în special al generațiilor mai în vârstă, care reprezentau un adevărat „sfat al bătrânilor”. Relevant, în acest sens, este cazul satului Bobota, unde protopopul Valentin Coposu, cu ajutorul directorului de la mina de cărbune, König, și a primarului, Nicolae Ciocean, încearcă să introducă electricitatea în sat, în condițiile în care nici un alt sat sălăjean nu dispunea, încă, de lumină electrică. Evenimentul este plasat în timp de Flavia Coposu în anii 1937–38. Protopopul Valentin Coposu a discutat cu directorul de la mină, cu care era în relații foarte bune. Aveau la mină un dinamo electric, cu care luminau galeriile și linia ferată până la halta din Derșida. Valentin Coposu îi propune să mărească capacitatea electrică și noaptea, când nu se lucra în mină, să fie iluminat satul. Cei doi, împreună cu primarul satului, Nicolae Ciocean, au început să facă și calculele economice ale investiției: „S-au făcut proiectul, spune Flavia Coposu, calculele economice, iar în final sătenii trebuiau să presteze muncă voluntară pentru săpat gropile, pentru adus pietriș de la râu etc. Primăria urma să plătească conductele și izolatorii, iar sătenii care doreau să-și instaleze lumina în casă trebuiau să plătească costurile respective. Entuziasmul a fost mare, atât din partea lui (Valentin Coposu, tatăl său – n.n.) cât și a Domnului König și a primarului. Baci Nicolae (Ciocean – n.n.) a început munca de lămurire din casă în casă, și, când credea că a reușit să-i convingă pe câțiva săteni, care au adus câteva căruțe de nisip (...)”²⁴ Totul părea că merge conform planului până într-o zi de duminică: „Și într-o duminică oarecare s-au dus la biserică, că venea toată lumea ... absolut toată lumea venea la biserică. După ce se termina slujba era obiceiul că ieșeau în țințirul bise-

²¹ SJANSJ, FBNRAZ, dosar 44/1937, f. 25.

²² Inf. F.C., n. 1924, București, interviu realizat în decembrie 2009.

²³ Inf. F.C., n. 1924, București, interviu realizat în decembrie 2009.

²⁴ Coposu 2011, pp. 87–88.

ricii, acolo se făcea politică și tot ce vrei. Și tata repetă rugămintea lui de a merge și face muncă voluntară. Nu știu ce mai era de adus. Și era baci Fer, care era unul dintre fruntașii satului, un tip bătrân care avea o mutră deosebită și era bogat și zice: <- D-apoi, mă rog la domnu protopop, nici moșu, nici tata n-o avut viloane (curent electric – n.n.). Nu ne trabă>. Și în clipa aceea lumea din jur imediat o acceptat formula și s-a dus naibi tot proiectul cu vilonul. Tata ce să zică săracul, o venit acasă. Baci Nicolae asta era distrus. Asta o fost un tip extraordinar. Ce doritor era să facă, să-și ridice satul oricum, muncea ca un disperat. Și vine seara la noi, că venea în fiecare seară și zice: <-Tulai doamne domnule protopop ce năcaz pă noi, cât am muncit și ăștia nu vor. Atâta-s de năcăjit> Și tata, care avea filozofia lui, zice: <-Ascultă Nicolae. N-o venit încă ceasul să aibă Bobota viloane>” și continuă Flavia Coposu, făcând o paralelă în timp: „Așa nici la noi în țară n-a venit încă ceasul. Ați văzut că a avut dreptate Brucan că 20 de ani n-o ajuns?”²⁵

Un adevărat fenomen social în lumea satului îl constituia consumul excesiv de alcool. Preoții și învățătorii satelor încercau să tempereze acest consum, înființând, chiar înainte de 1918, o serie de reuniuni de temperanță. Printre ei s-a numărat și protopopul Valentin Coposu, care căuta soluții pentru a-i face pe credincioșii din Bobota să consume alcoolul cu moderație. O soluție provizorie era aceea că în timpul postului Crăciunului sau al Paștilor, foarte mulți credincioși mergeau la preot, la începutul postului, și se legau în fața lui Dumnezeu că nu vor consuma alcool tot postul. O altă soluție pe care a încercat-o protopopul Valentin Coposu a fost aceea de a-i face pe țărani să cultive și alte soiuri de pomi fructiferi (meri, peri, cireși, vișini, etc), deoarece se cultivau foarte mulți pruni, din care se făcea pălincă pentru consum. Aici, însă, se lovește, din nou, de dezinteresul și conservatorismul țăranului român, reticent la înnoire: „Tata, spune Flavia Coposu, ca să-i facă pe ăștia (pe credincioșii din Bobota – n.n.) ca să nu mai beie, că erau tare bețivi săracii, a vorbit cu Fișcu (inginerul Laurențiu Sima – n.n.) și trimitea în fiecare primăvară o căruță cu Ioane (Ioan Seran, vizitiu la familia Coposu – n.n.) ... și aducea o căruță întreagă de pomi fructiferi: cireși, piersici, nuci ... gratis. Și-i pune în curte la Primărie să vină oamenii gratis, ... așa. Și, mă rog, tata o tot pus la vișini și erau acolo o grămadă. Și veneau și se mirau. Și-i întreba: – <Măi oameni buni, de ce nu vă puneți și voi?> Că, mă rog, nici tata n-o pus” (răspundea credincioșii – n.n.).²⁶

Camera de Agricultură Sălaj s-a implicat și în celelalte domenii de care răspundea. De exemplu, în domeniul silvic a cheltuit sume importante de bani cu puieți, pe care i-a distribuit la Școlile primare.

În domeniul zootehnic a desfășurat o activitate intensă pentru a îmbunătăți rasele de animale, simțindu-se o lipsă acută în special de reproducători bovini. De asemenea, au activat pentru a combate bolile la animale, aducând diferite seruri pentru combaterea pestei porcine, călbezii sau antraxului (dalac).²⁷

În ceea ce privește valorificarea cerealelor, ea se făcea prin vânzări în târguri, direct de la magazia negustorilor, în gări, prin intermediul comercianților și foarte puțin prin cooperativele agricole. Micii proprietari erau speculați tot timpul de comercianți, față de marii proprietari, care aveau posibilități de depozitare și negociau prețuri mai bune cu 5–10%, având și produse mai de calitate.

În Sălaj existau, la anul 1938, 316 mori, din care patru mori sistematice comerciale în funcțiune, care produceau mai multe sortimente de făină, două la Carei, una la Șimleu Silvaniei și una în Tășnad, două mori sistematice scoase din funcțiune, una la Ip și una la Zalău. De asemenea, existau 79 de mori sistematice cu volțuri, denumite mori țărănești, care măcinau pentru „vamă” și nu aveau voie să producă decât un singur fel de făină, cu excepția sărbătorilor de Crăciun și Paști. Celelalte mori țărănești din Sălaj, în număr de 232, erau cu piatră. Erau puse în mișcare de forța apei din râuri sau gârle și măcinau un singur fel de făină, tot cu vamă, adică plata era făcută în natură (făină) de către cel care măcina.²⁸

În ceea ce privește suprafața terenurilor cultivate, din studiul monografiilor sanitare ale localităților sălăjene se poate observa preponderența culturii mari (grâu, porumb, secară și ovăz) și mai puțin a celor

²⁵ Inf. F.C., n. 1924, București, interviu realizat în decembrie 2009.

²⁶ Inf. F.C., n. 1924, București, interviu realizat în decembrie 2009.

²⁷ SJANSJ, FBNRAZ, dosar nr. 44/1937, f. 25.

²⁸ SJANSJ, FBNRAZ, dosar 44/1937, ff. 26–27.

tehnice. Suprafețele cele mai mari de cereale și porumb se cultivau în zonele mai joase ale văii Crasnei. De exemplu, la Supurul de Jos, în anul 1937, s-au cultivat 2.100 jugăre de cereale (un jugăr = 57 ari) și 400 jugăre porumb.²⁹ La Acâș, s-au cultivat 876 ha de grâu, 570 ha porumb, 108 ha orz și 175 ha secară.³⁰ De asemenea, suprafețe mari de cereale se cultivau în plășile Tășnad, Carei și Valea lui Mihai.

Deși județul Sălaj posedă, în general, teren prielnic pentru zarzavaturi, existau doar 80 ha. cultivate, în special în jurul orașelor. Proprietarii grădinilor de zarzavaturi le cultivau rar de unii singuri, arendându-le în special bulgarilor și evreilor.

O creștere importantă a suprafețelor se observă la livezi, dar se observă că pepinierele comunale înființate de specialiști sau autoritățile locale, cei din urmă mai mult pentru a avea ce raporta, nu erau îngrijite corespunzător. În consecință, s-a intervenit ca pepinierele comunale să treacă treptat la școli, unde vrednicii învățători chiar se pricepeau și aveau posibilitatea să-i învețe și pe elevi.

În ceea ce privește valorificarea industrială a produselor, în întreg județul Sălaj nu existau fabrici de conserve, de magiunuri, dulcețuri, compoturi, țuică, etc. În urma intervenției Ministerului Agriculturii au fost construite 7 cuptoare de uscat fructe, după sistemul bosniac, cu o capacitate de încărcare de 7–800 kg., în localitățile Cățelușa (azi Meseșenii de Sus), Buciumi, Horoatul Crasnei, Valcăul de Jos, Șimleu Silvaniei, Moiad și Ulmeni. În anul 1937, de exemplu, cea mai mare cantitate de fructe a fost uscată în cuptorul din Cățelușa: 4.518 kg. prune și 1.350 kg mere. La Buciumi s-au uscat și 320 kg. pere.

Explicația faptului că nu se uscau cantități mai mari de fructe constă în faptul că țăranii fabricau, în primul rând, țuică sau pălincă, în limbajul popular, existând în Sălaj nu mai puțin de 442 cazane, oficiale, în marea lor majoritate evreiești. În cursul anului 1936, în Sălaj s-au produs, conform cifrelor oficiale, 495.288 litri țuică din prune, 212.922 litri țuică din alte fructe și 5.321 țuică din drojdie. Producția era pusă în vânzare direct de către producător.³¹

Pe lângă cultivarea pomilor fructiferi, în Sălaj era destul de bine dezvoltată și cultura viței de vie, recunoscute fiind satele Borla, Măierște și Dealurile Șimleului. Suprafața cultivată, la nivelul anului 1937, era de 5.190 ha, cu o producție de 1.350 litri la ha. Din cantitatea totală a producției pe anii 1932–1937, s-au vândut pe piață 20.000.000 litri și s-au reținut pentru consum tot cam atât (19.288.300 litri). Pentru comercializare, cantitatea cea mai mare de struguri și vin se trimitea în orașul Cluj, în Dej, Gherla și Huedin. Pentru industrializare, exista și o fabrică de oțet, care producea anual 1.300 hectolitri.³²

În ceea ce privește plantele industriale, în Sălaj se cultiva in, cânepă, rapiță, sfecclă furajeră, soia și tutun. În anul 1937 s-a încercat și cultivarea bumbacului, dar solul nu era prielnic pentru o asemenea cultură. Țăranii cultivau în gospodăriile proprii în special cânepă. Nu existau topitorii specializate pentru in și cânepă, țăranii întrebuintând râurile și gârlele. Produsul finit, adică pânza de in și cânepă, era destinată în general consumului casnic. Abia în anul 1937, Oficiul Național de Textile a luat măsuri în vederea achiziționării pânzei de cânepă.

Celelalte plante tehnice, precum soia sau tutunul, erau comercializate în totalitate, tutunul fiind preluat de CAM.

Plantele medicinale se industrializau la scară foarte redusă. Doar în localitatea Ulmeni exista un cuptor, construit de Camera de Agricultură Sălaj, folosit pentru uscarea plantelor medicinale, dar și a fructelor.³³

Cunoscut și ca „Țara Silvaniei”, Sălajul deținea o suprafață de 80.357 ha. pădure. Exploatarea pădurilor se făcea „rațional cu respectul legilor asigurându-se regenerarea”. Tăierile se făceau cu plata zilnică a muncitorilor, iar uneori în schimbul crăcilor obținute de la lemnele pentru construcție. Conform

²⁹ SJANSJ, FPJSJMS, dosar nr. 206.

³⁰ SJANSJ, FPJSJMS, dosar nr. 1.

³¹ SJANSJ, FBNRAZ, dosar nr. 44/1937, ff. 33–34.

³² SJANSJ, FBNRAZ, dosar 44/1937, ff. 34–35.

³³ SJANSJ, FBNRAZ, dosar 44/1937, f. 37.

Decretului Regal No. 3681/1937, toate pădurile de pe teritoriul județului Sălaj au fost cuprinse în zona pădurilor pentru Apărarea Națională.

Țăranii își procurau lemne de foc și construcții din pădurile comunale, posesorilor, păduri proprii, de pe piață și din exploatarea particulare, care se făceau pe bază de autorizație. Din cantitatea totală a producției pe anii 1932–1937, s-a vândut pe piață aproximativ 8.900 vagoane, ceea ce reprezenta 20%.

Valorificarea producției neindustriale de lemn se făcea prin vânzarea ca material combustibil și lemn de lucru, pentru traverse, doage, scânduri etc. Valorificarea prin industrializare se făcea prin vânzarea de cherestea, parchete, celuloză, mobilă sau lemn de construcții. Existau mai multe societăți, firme sau comercianți, care se ocupau cu exploatarea lemnului: Întreprinderea „La Roche și Darvas” Nușfalău, firma „Rupea” Cluj, „Beltiug”, Coloman Brüll, Weiss Lautman etc. toți minoritari.

Din lemnele tăiate se fabrica cherestea, parchete, celuloză, mobilă, lemn pentru construcția caselor și podurilor, traverse pentru calea ferată etc. În Sălaj existau și următoarele fabrici: 1) Fabrica de hârtie din Carei; 2) Fabrica de cherestea „La Roche și Darvas” din Nușfalău, cu sediul principal în Oradea; 3) Fabrica de cherestea S.A. Beltiug, cu exploatare în localitățile Ariniș și Ghilvaci, dar cu sediul principal în Satu-Mare.³⁴

Pe lângă agricultură, creșterea animalelor era o ocupație de bază a sălăjenilor, „iubitori crescători de animale, de cari se servesc în agricultură, le servesc ca hrană și le întrebuințează la transporturi”.³⁵ Se creșteau bovine, ovine, cabaline, porcine, păsări, dar și albine. De asemenea, se ocupau și cu creșterea viermilor de mătase, însă din cauza prețului derizoriu cu care au fost plătiți de către Filatura din Lugoj, numărul celor care practicau această ocupație era în scădere.

Din informațiile publicate de către medicii de circumscripție în monografiile sanitare ale localităților sălăjene, se poate observa numărul mare de animale domestice care se creșteau, dar și bogăția vânatului cu păr și pene. Vânatul cu păr era reprezentat de cerbi, căprioare, mistreți, iepuri și vulpi, iar la cel cu pene de fazani, rațe și găște sălbatice, potârniche, dropii și sitari.³⁶

Producția animalieră era valorificată în târguri sau direct de la producător. Valorificarea industrială se făcea prin cele 45 de abatoare, câte existau în Sălaj la vremea respectivă, dar aici se făcea numai tăierea, nu și prelucrarea mezelurilor. Fabrici de conserve nu existau.

Pielele se prelucrau în tăbăcării rudimentare, dar și în fabrici precum era cea din Cehu Silvaniei. Ea se numea „Mercur” și aparținea lui Gavril Borghida, evreu. Capitalul inițial la înființare a fost de 50.000 lei. Fabrica producea toval, piele, curele de transmisiune, curele de cusut, crupon, opinici, etc. În anii 1936–1937 a înregistrat următoarea producție: piele neagră – 250 kg.; opinici – 250 kg.; curele cusut – 700 kg.; curele transmisie – 700 kg.; toval – 300 kg.; crupon – 250 kg. Evoluția prețurilor la materialele fabricate a fost următoarea: Opinci – de la 145 lei /kg. în anul 1936, la 155 lei; curele cusute, de la 185 la 225 lei; curele transmisie, de la 210, la 275 lei; tovalul, de la 150, la 185 lei; cruponul de la 185 la 225 lei; pielea neagră, de la 155 la 170 lei.³⁷

În județul Sălaj erau 34 lăptării sistematice, care preparau unt și caș. Cele mai multe dintre ele se aflau în plasa Carei și Valea lui Mihai. Producția era valorificată în orașele sălăjene, dar și din județele învecinate.³⁸

În privința exploatarea bogățiilor subsolului, în Sălaj existau mine de cărbuni și cariere de piatră, de var, ghips, alabastru, cretă, argilă și gaz metan. Minele de cărbuni aflate în exploatare erau cele de la Surduc și pe Valea Agrijului, ultima cu sediul în Jibou. Mai existau câteva mine care au fost închise din cauza crizei economice mondiale din 1929–1933, cum erau cele de la Bobota, Tihău și Romita, redeschise în anii

³⁴ SJANSJ, FBNRAZ, dosar 44/1937, ff. 41–43.

³⁵ SJANSJ, FBNRAZ, dosar 44/1937, ff. 47–48.

³⁶ SJANSJ, FBNRAZ, dosar 44/1937, f. 49.

³⁷ SJANSJ, FBNRAZ, dosar 44/1937, ff. 50–53.

³⁸ SJANSJ, FBNRAZ, dosar 44/1937, f. 54.

1937–38. De asemenea, exista o concesiune de exploatare particulară, a lui dr. Augustin Pordea, avocat în Cluj, în hotarul localității Chieșd.³⁹

Izvoare cu ape minerale erau semnalate la Someș-Odorhei, Iaz-Hodod, Ghenciu, Chieșd, Biușa, Cean, Chegea, Naimon, Mănău, Leleiu, Corond, Ip, Asuajul de Sus, Hurezul Mic și Motiș.

Stațiuni balneare amenajate existau la Jibou, Zalnoc, Zăuan, Cățel (Meseșenii de Jos), Mocirla, cu iod și sulf în primele trei și pucioasă în celelalte două.⁴⁰

Industria casnică era o îndeletnicire patriarhală și se practica mai mult pentru nevoile gospodăriilor proprii. În această categorie intrau țesătoriile de in, cânepă, bumbac și lână. Topirea, spălarea, frângerea și melițatul cânepii constituia o ocupație a femeilor. Tot ele erau cele care torceau fuiorul, în special iarna, și apoi țesau pânza necesară realizării îmbrăcăminții femeilor, bărbaților și copiilor lor. Se spunea că femeile din regiunile munților Meseșului, a Rezului și sub Codru erau foarte harnice, ocupându-se cu brodatul și cusutul unor modele frumoase, specifice regiunii, pe rochii, pe cămășile bărbaților sau pe perinile din casă. Aceste produse se comercializau foarte puțin în unele târguri.

Alte ocupații aparținând industriei casnice erau uscatorul fructelor și legumelor. La Ulmeni se uscau și ciuperci, care se comercializau. Dulcețurile și magiunul se făcea în cantități mici, din cauza zahărului, care era foarte scump, în comparație cu produsele agricole comercializate de țărani. Totuși, exista o adevărată tradiție în satele sălăjene ca toamna să se facă magiun, care era consumat în special în timpul perioadelor de post. Un astfel de exemplu îl întâlnim în relatările Flaviei Coposu, care își aduce aminte și acum de bucuria pe care o aveau copiii în momentul când se făcea magiun, se culegea via sau se coceau dovleci în cuptor. Era anotimpul recoltei, după un an de muncă istovitoare: „Începea toamna, cu tot cortegiul ei de evenimente care ne preocupau și pe noi, copiii: culesul viei, al prunelor, făcutul magiunului de prune bistrițe, care se făcea afară, în curte, și care dura o noapte întreagă”. Flavia Coposu mai reține, cu lux de amănunte, modul în care se prepara dulceața de prune, căreia la Bobota i se spune silvoiz: „Se făcea o groapă de aproape un metru adâncime, spune Flavia Coposu. Pe fundul gropii se instala un grătar de metal și un burlan. Peste grătar se așeza un cazan mare de aramă, prevăzut cu un capac și cu o vergea groasă de lemn. Vergeaua avea montată, pe cele două capete, câte o rolă, iar coada se scotea afară printr-o gaură din capac. Prunele, spălate și fără sâmburi, se puneau în cazan, sub grătar se făcea focul – întreținut și ventilat prin burlan – și, după ore și ore de fiert mocnit, era gata minunatul magiun de prune, numit și silvoiz. Această ocupație, în amintirea mea, era legată de nana Ana, care puneau pe una din trepte cojocelul ei de blană, ședea pe el și amesteca fără încetare fructele din cazan. Copiii, cu toții, ne adunam în jurul cazanului, atrași de flăcările și de scânteile ce ieșeau pe burlan, și așteptam, cu felii groase de pâine în mână, momentul în care nana Ana scotea capacul ca să vadă stadiul fierturii și să ne împartă cu paleta marmelada nefiartă”.

Tot toamna era anotimpul în care se culegea porumbul, iar între rândurile de porumb se cultivau dovlecei sau ludăi, cum se spune la Bobota. Culesul dovleceilor însemna o mare bucurie pentru copii: „Ne adunam mulți copii în bucătăria încăpătoare, unde, în cuptorul dublu (blouder), se coceau bucăți mari de dovleac, care, fierbinți, se împărțeau la toată ceata de copii”.⁴¹

Pâinea se făcea în casă, populația românească de la șes învățând să pregătească pâinea după modelul șvăbesc și maghiar, care realizau o pâine de 4–5 kg., coaptă bine la cuptor și era de bună calitate. În schimb, în regiunile de deal și munte se mânca mai mult mămăligă.

La fel, produsele realizate din lapte, precum brânza, smântâna și untul erau consumate în gospodăriile țărănești și doar o mică parte era comercializată de către femei în târgurile cele mai apropiate.

Uleiul din semințe de floarea soarelui sau dovleac se prepara în cantități însemnate, în special în presele care funcționau pe lângă morile țărănești. El satisfăcea consumul local, dar servea și ca materie

³⁹ SJANSJ, FBNRAZ, dosar 44/1937, f. 56.

⁴⁰ SJANSJ, FBNRAZ, dosar 44/1937, f. 59.

⁴¹ Coposu 2011, pp. 36–37.

primă la unele fabrici.⁴² Uleiul era consumat de către țărani, în special în vremea posturilor, când nu se folosea untura de porc.

La realizarea produselor finite din carnea de porc (cârnați, slănină afumată, etc.) se pare că tot populația șvăbească se pricepea mai bine decât cea românească, care era mai săracă. Pe lângă consumul casnic, produsele erau comercializate și prin diferite târguri. Tot din grăsimea de la porcii care se îmbolnăveau sau nu erau comestibile (intestine, unsori, etc.), femeile făceau săpun, care era folosit în gospodării.

Din lemn erau realizate o serie de unelte agricole precum furci, lopeți, roți, căruțe, etc., care erau vândute în cadrul târgurilor săptămânale. De asemenea, unii bărbați se pricepeau la cioplitul lemnului, realizând cruci de lemn, șindrilă pentru acoperiș sau chiar biserici realizate de țăranii români.

Din prelucrarea lânii se obțineau cojoace, sumane, țoale și dimia pentru haine, care era pregătită cu ajutorul pielilor, unde se și spălau aceste produse.

Cel mai dezvoltat meșteșug casnic era împletitul nuielilor de răchită, care se realiza pe valea Someșului, în 16 sate, cu centrul la Ulmeni. Se confecționau coșuri, scaune, mese, damigene împletite cu nuiiele, etc. Aceste produse erau puse în valoare și comercializate în special de către fabrica de sticlărie din Ulmeni, a cărei proprietar era de origine evreiască.⁴³

Numărul total al meșteșugarilor din județul Sălaj era de 2484. Toți meseriașii erau înscrși ca membri la Camera de Muncă Zalău, iar în anul 1937 s-a realizat o revizuire a tuturor meseriilor existente în Sălaj. Instituția a încercat să-i sprijine și încurajeze pe meseriașii români, mult mai slab reprezentați decât cei ai etniilor minoritare, prin acordarea unor facilități, precum scule și unelte, ajutoare de șomaj și subvenții acordate instituțiilor profesionale.⁴⁴

Din punct de vedere administrativ, subliniem faptul că în perioada interbelică fiecare localitate avea rangul de comună, având conducere proprie (primar, Consiliu local). Principalele clădiri publice erau primăria, școala și biserica. În perioada interbelică, în mai multe sate s-au construit dispensare, școli, cămine culturale, denumite în epocă Case Naționale, biserici și alte stabilimente de interes public.

În ceea ce privește perioada supusă studiului nostru, ultimul deceniu interbelic poate fi împărțit în trei etape de modernizare: perioada 1929–1933, grav afectată de criza economică mondială; perioada 1934–1937, când în Sălaj, ca de altfel în întreaga țară, se derulează un proiect ambițios de modernizare a ruralului, sub guvernarea liberală; perioada regimului autoritar personal al regelui Carol al II-lea (10 februarie 1938 – 4 septembrie 1940), caracterizat prin centralism excesiv și birocrație, dar în care a continuat procesul de modernizare a ruralului, uneori impus cu forța, mai mult sau mai puțin, de către regimul carlist.

La 10 noiembrie 1928, prin Înalt Decret Regal, Iuliu Maniu a fost numit președinte al Consiliului de Miniștri și însărcinat cu formarea guvernului. În privința mediului rural, noul guvern național-țăranist venea în fața electoratului cu proiecte de modernizare foarte ambițioase. Se prevedea descentralizarea administrativă, printr-o nouă lege, reorganizarea departamentelor și a tuturor instituțiilor autonome. Având în vedere imensul potențial agricol și faptul că în acest sector era angrenată majoritatea populației, s-a stabilit că agricultura era ramura economică prioritară în care trebuia investit, catalogând-o ca bază a economiei naționale. Se preconiza înființarea creditului funciar, în scopul valorificării produselor agricole și pentru achiziția mașinilor și utilajelor moderne atât de necesare gospodăriilor agricole și modernizării agriculturii. De asemenea, creșterea animalelor, viticultura și pomicultura urmau să constituie o preocupare specială a guvernului național-țăranesc, datorită rolului lor fundamental într-un regim al proprietăților funciare mici și mijlocii. Urmău să fie puse în valoare terenurile inundabile prin îndiguiri, înființarea de pescării. Se prevedea, de asemenea, exploatarea pădurilor.⁴⁵

⁴² SJANSJ, FBNRAZ, dosar nr. 44/1937, f. 64.

⁴³ SJANSJ, FBNRAZ, dosar 44/1937, f. 65.

⁴⁴ SJANSJ, FBNRAZ, dosar 44/1937, f. 66.

⁴⁵ *Patria*, nr. 263/1928, pp. 1–2.

Din păcate, prima guvernare a P.N.Ț. (10 noiembrie 1928–17 aprilie 1931)⁴⁶ a fost serios afectată de izbucnirea mării crize economice mondiale. S-au adoptat reforme importante, prevăzute în programul partidului, dar ele nu au fost adaptate noii situații de criză.⁴⁷

Numit în fruntea guvernului de către regele Carol al II-lea, nici marele istoric Nicolae Iorga nu a rezistat în fața crizei economice decât un an de zile. Lipsit de o bază de masă, de sprijinul unui partid puternic, guvernul Iorga demisionează, la data de 31 mai 1932.⁴⁸ În scrisoarea de demisie înaintată regelui Carol al II-lea, se înscria următoarea motivație: „Sire, în fața greutăților bugetare pe cari nu văd cum le-ar putea rezolva deplin un guvern care nu se reazimă pe un partid puternic, rog pe Majestatea Voastră să primească demisia cabinetului pe care un an de zile am avut dureroasa sarcină de a-l prezida.”⁴⁹

La rândul ei, cea de a doua guvernare național-țărănistă (6 iunie 1932–13 noiembrie 1933)⁵⁰ a fost profund afectată de criza economică mondială. P.N.Ț. a adoptat o serie de reforme economice, unele destul de impopulare, pentru a ieși din criză. A fost nevoie de noi împrumuturi externe, care au dus la creșterea datoriei publice a țării. Se remarcă, totuși, eforturile guvernelor conduse de Iuliu Maniu și Vaida Voevod de a ajunge la zi cu salariile bugetarilor și a nu le diminua. De asemenea, se remarcă noile ajustări care au fost aduse legii conversiunii datoriilor agricole și adoptarea unor noi legi menite să scoată țara din criză.⁵¹

Cu toate că mediul rural se confrunta și el cu marea criză economică, proiectul de modernizare a satului sălăjean, început în primul deceniu al perioadei interbelice, a continuat, chiar dacă nu la aceeași intensitate.

Importante informații, în acest sens, aflăm din „Cartea de aur a județului Sălaj”. Din păcate, nu toți prim-pretorii au respectat structura raportului cerut de către Prefectura județului Sălaj, în privința modernizării localităților, sărind peste realizările perioadei din primul deceniu interbelic, care constituia un capitol al raportului, la realizările guvernării liberale (1934–1937). Totuși, găsim astfel de informații la plășile Cehu Silvaniei, Supuru de Jos, Valea lui Mihai și Tășnad.

Observăm că a continuat proiectul construcțiilor școlare inițiat de ministrul Constantin Angelescu, în special în localitățile-colonii, înființate în urma reformei agrare din anul 1921 în plasa Valea lui Mihai. Astfel, în Scărișoara Nouă, prima grijă a noilor locuitori, coloniști veniți din munții Apuseni, a fost aceea de a-și construi un edificiu pentru educarea copiilor, care a fost inaugurat în anul 1933.

În localitatea Tarcea, noul local școlar a fost construit în anul 1929, iar în localitatea Valea lui Mihai, în anul 1933, încep lucrările de modernizare a școlii primare de Stat nr. 1, căreia i se adaugă două săli spațioase de învățământ, împreună cu încăperile accesorii. Lucrarea a fost definitivată și inaugurată în vara anului 1934.⁵²

În localitatea Orbău, plasa Tășnad, construirea localului Primăriei, în care funcționa școala de stat, ridicată în perioada 1930–1931, era socotită cea mai importantă realizare de după Marea Unire. Lucrarea a costat suma de 55.000 lei.⁵³

În localitatea Supuru de Jos, în anul 1930, s-a construit, pe lângă localul vechi, proprietatea confesiunii greco-catolice, un nou local de școală, cu o sală de învățământ și o sală festivă, unde funcționa grădinița de copii. În anul 1932 s-a construit școala primară din Babța, cu două săli de învățământ și locuința directorului. De asemenea, în anul 1929 a fost reparată capital școala primară din localitatea Derșida și a fost construită locuința pentru directorul școlar.⁵⁴

⁴⁶ Neagoe 1995, pp. 95–100.

⁴⁷ Pop 2014, pp. 248–249.

⁴⁸ Scurtu 1994, p. 170–172.

⁴⁹ Vezi, printre altele, Țurlea 2010.

⁵⁰ Neagoe 1995, pp. 103–109.

⁵¹ Pop 2014, pp. 309–310.

⁵² SĴANSJ, FPJSJCA, plasa Valea lui Mihai, documentele nr. 10, 15 și 16.

⁵³ SĴANSJ, FPJSJCA, plasa Tășnad, documentul nr. 7.

⁵⁴ SĴANSJ, FPJSJCA, plasa Supuru de Jos, documentele 10, 18 și 22.

În anul 1932 începe construcția școlii din Nușfalău, plasa Șimleu Silvaniei, cu trei săli de învățământ și unui birou școlar. Construcția a fost definitivată în toamna anului 1933.⁵⁵

A continuat și opera de construire sau reparare a lăcașurilor de cult. În plasa Cehu Silvaniei, în localitatea Ariniș, în perioada 1929–1930 a fost definitivată construcția bisericii greco-catolice.⁵⁶ De asemenea, în localitatea Cehu Silvaniei, sediul plasei, în anul 1933 a început construcția unei impozante biserici românești, greco-catolice. Terenul destinat edificării a fost cumpărat cu prețul de 220.000 lei, din subvențiile obținute de la Prefectura județului Sălaj, în sumă de 100.000 lei, de la Eparhia Baia Mare, iar 20.000 lei din contribuția enoriașilor.⁵⁷

În anul 1929, în localitatea Pir, plasa Tășnad, se inaugurează și sfințește noua biserică greco-catolică, construită din fondurile parohiei, cu ajutorul și contribuția tuturor credincioșilor. Lucrările au costat 675.00 lei, plus munca benevolă prestată de locuitori. În anul următor, parohia a fost înzestrată cu locuință pentru preot. În noua clădire s-a investit suma de 120.000 lei, în afara prestației în natură a credincioșilor.⁵⁸

În plasa Supuru de Jos a fost definitivată construcția bisericii din Mihăeni, în anul 1929. În anul 1932 au fost reparate bisericile greco-catolice din Corund și Racova. De asemenea, au fost renovate cele două biserici, greco-catolică și reformată, din localitatea Ser.⁵⁹

Tot în plasa Valea lui Mihai s-au realizat cele mai importante lucrări edilitar-gospodărești, construcții de drumuri, poduri, clădiri noi pentru primării, notariate, cazarme de jandarmi sau clădiri pentru pompele contra incendiilor, linii telefonice și sedii pentru oficiile P.T.T. etc.

În anul 1929 se deschide drumul care lega localitatea Adoni de șoseaua județeană Valea lui Mihai – Marghita, creindu-se astfel o nouă arteră de comunicație.⁶⁰

În localitatea Andrid, cea mai mare realizare de după Marea Unire este considerată a fi construirea unei fântâni arteziene, în partea locuită de români, care fusese lipsită de apă potabilă, ceea ce a creat probleme importante de igienă și sănătate. Până la acel moment exista o singură fântână în localitate, în partea satului locuită de maghiari, construită încă din anul 1906, dar care nu asigura necesarul de apă și crea anumite animozități inter-etnice. Lucrarea a fost terminată și inaugurată în anul 1929, fiind considerată și „o operă de artă edilitară, simbolizând progresul și stadiul de dezvoltare a comunei”.⁶¹

În localitatea Dindești, prioritară s-a dovedit a fi construirea unui sediu nou de primărie și notariat, o clădire compusă din trei încăperi, două birouri și o sală de ședințe pentru consiliu, construită în anul 1929. Transporturile și diferitele lucrări auxiliare la construcție au fost executate de locuitori cu prestație gratuită.⁶²

Fiind o zonă de câmpie, cu soluri nisipoase, mai multe localități inițiază un proiect pentru împădurirea acestor terenuri și a celor neproductive din punct de vedere agricol. În localitatea Șilindru, de exemplu, în anul 1931 se plantează cu puiți de salcâm, crescuți în pepiniera locală, un teren de 50 jug, „fixându-se nisipul sburător și ameliorând regimul umidității”.⁶³

Prin reforma agrară din anul 1921, localitatea Cheniz a fost împroprietărită și cu o suprafață de pădure, pe care au început să o defrișeze pentru nevoile comunității locale, dar după câțiva ani de exploatare irațională și-au dat seama de pericol și au început să o regenereze. Astfel, în anul 1931 se reîmpădurește un teren de 15 jugh. cad., în anul 1932 un teren de 30 jug., în anul 1933 un teren de 60 jug., în

⁵⁵ SJANSJ, FPJSJCA, plasa Șimleu Silvaniei, documentul nr. 25.

⁵⁶ SJANSJ, FPJSJCA, plasa Cehu Silvaniei documentul nr. 1.

⁵⁷ SJANSJ, FPJSJCA, plasa Cehu Silvaniei, documentul nr. 18.

⁵⁸ SJANSJ, FPJSJCA, plasa Tășnad, documentul nr. 13.

⁵⁹ SJANSJ, FPJSJCA, plasa Supuru de Jos, documentele 2, 11, 12 și 17.

⁶⁰ SJANSJ, FPJSJCA, plasa Valea lui Mihai, documentul nr. 1.

⁶¹ SJANSJ, FPJSJCA, plasa Valea lui Mihai, documentul nr. 2.

⁶² SJANSJ, FPJSJCA, plasa Valea lui Mihai, documentul nr. 5.

⁶³ SJANSJ, FPJSJCA, plasa Valea lui Mihai, documentul nr. 12.

anul 1934 un teren de 20 jug., în anul 1935 un teren de 20 jug., iar în anul 1936 un teren de 30 jug. cad. Lucrările de împădurire erau menite să asigure necesitățile în material lemnos pe un timp îndelungat, dar și să faciliteze regimul ploilor, într-o regiune nisipoasă și lipsită de păduri.⁶⁴

În zona Codrului, care aparținea din punct de vedere administrativ, în marea ei majoritate, plasei Cehu Silvaniei, cele mai importante lucrări edilitar-gospodărești s-au realizat în Ulmeni. Astfel, în anii 1929–1930 s-a construit locuința medicală, pe un teren din centrul comunei. La ridicarea acesteia au contribuit toate localitățile din circumscripție, cheltuielile făcute urcându-se la cca. 700.000 lei. Procentul de contribuție a localității Ulmeni a fost fixat la 37 %. În perioada 1932–33 s-a construit un local pentru cazarma de jandarmi, pe un teren de pe șoseaua comunală Ulmeni – Mânău, atribuit în acest scop prin reforma agrară. Tot aici, în anul 1931, pentru a cinsti memoria eroilor căzuți în prima conflagrație mondială, Societatea culturală „Tinerimea din Ulmeni”, cu sprijinul Societății „Cultul Eroilor” din București și cu a Primăriei Ulmeni, a ridicat un „măreț” monument, „pe un loc potrivit din fața celor două biserici creștinești din comună”. Monumentul a fost inaugurat la data de 23 Iulie 1934 „în cadrul unor frumoase serbări, la care au asistat pe lângă reprezentanții fraților din Vechiul Regat, mult popor din jur și autoritățile bisericești și administrative din județele din Nordul Ardealului”.⁶⁵

În plasa Supuru de Jos, cele mai importante lucrări au fost realizate în localitățile Dobra și Derșida. În Dobra, în anul 1930, a fost construită o „Casă culturală”, care era proprietatea comunei. Aici urmau să fie organizate toate adunările importante ale comunității locale, dar și alegerile. În localitatea Derșida, în anul 1931, s-a reușit realizarea unei lucrări importante: construirea drumului care lega localitatea de șoseaua națională. Lucrarea era foarte importantă, deoarece în sezonul ploios drumul era impracticabil, iar satul complet izolat de căile importante de comunicație.⁶⁶

Ajuns la putere, la 14 noiembrie 1933,⁶⁷ noul guvern liberal a adoptat, la rândul lui, Legea conversiei datoriilor agricole nr. 33/1934, prin care se încerca o îmbunătățire a situației economice a țărânimii. La 31 august 1934, Consiliul de Miniștri trimitea Prefecturii județului Sălaj copia Decretului lege nr. 1788, adoptat la 30 aprilie 1934, prin care autoriza comisiile județene și comunale să transforme în zile de lucrări efectuate în natură, după normele indicate de ministrul de Finanțe, toate rămășițele de plată datorate de contribuabili pentru exercițiile trecute, până la data de 1 aprilie 1934, din următoarele categorii: 1) cotele adiționale cuvenite județelor și comunelor rurale în baza legii contribuțiilor directe; 2) cotele adiționale cuvenite județelor și comunelor rurale în baza legii drumurilor; 3) taxele pășunilor comunale; 4) din orice taxe și impozite comunale.

În vederea realizării unei acțiuni unitare, decretul prevedea înființarea unui comitet județean, compus din prefectul județului, în calitate de președinte, primarul orașului de reședință, inginerul șef al Serviciului Județean de Drumuri, precum și administratorul financiar de încasări și plăți.

Articolul 3 al decretului enumera categoriile de lucrări care urmau a fi executate: șosele, poduri, podețe, amenajări și îmbunătățiri la izlazurile comunale. De asemenea, „pentru orice lucrări de artă sau edilitare de interes obștesc”, adică școli, biserici, dispensare, sedii de primării, notariate etc.

Pentru uniformizarea plăților și „încurajarea sătenilor” se fixau următoarele prețuri: 60 lei/zi de lucrător cu brațele; 200 lei/zi cu căruța pentru transport, „cu conductor și două vite trăgătoare”.

Locuitorii care nu doreau să „uzeze de facultatea de a-și achita sumele datorate județelor și comunelor”, urmau să plătească datoriile în bani.⁶⁸

A doua zi, 1 septembrie 1934, are loc ședința Comisiei interimare a județului Sălaj, sub conducerea prefectului Dr. Mihail Gurzău, asistat de Dr. Victor Supuran, secretar general delegat al prefecturii. A fost

⁶⁴ SJANSJ, FPJSJCA, plasa Valea lui Mihai, documentul nr. 13.

⁶⁵ SJANSJ, FPJSJCA, plasa Valea lui Mihai, plasa Cehu Silvaniei, documentul nr. 34.

⁶⁶ SJANSJ, FPJSJCA, plasa Valea lui Mihai, documentele nr. 16 și 22.

⁶⁷ Neagoe 1995, p. 109.

⁶⁸ SJANSJ, FPJSJPA, dosar 16.955/1934, f. 4.

dezbătută propunerea prefectului de răscumpărare în natură a cotelor adiționale cuvenite județului și comunelor, pe exercițiile financiare închise. Din referatul prezentat de șeful Serviciului Financiar rezultă că pentru județ, în data de 1 aprilie 1934, la cotele de drumuri exista o restanță de 10.931.742 lei, din care s-a încasat, până la 30 august 1934, numai 776.612 lei, iar pentru comune o restanță de 4.795.604 lei, din care s-au încasat numai 382.585 lei.

În acest context, având în vedere că de la populația județului și îndeosebi de la țăranii agricultori, în situația de criză în care se găsea întreaga țară, nu se puteau încasa aceste restanțe în numerar, de asemenea că drumurile județene și comunale reclamau reconstruiri și reparații urgente, Comisia Interimară a județului Sălaj aprobă ca fiecare locuitor din județ să presteze serviciu în natură pe drumurile județene și comunale, în contul sumelor datorate statului până la 31 martie 1934.⁶⁹

În data de 17 septembrie 1934, Ion Inculeț, ministru de Interne, trimitea o telegramă prefectului Mihail Gurzău, prin care îl convoca la o conferință cu toți prefecții din țară, care urma să aibă loc în data de 21 septembrie, la sediul ministerului. Totodată, îl informa că la respectiva ședință trebuia să prezinte o statistică referitor la lucrările noi sau de reparații de școli, biserici, șosele, poduri, spitale, dispensare etc, realizate în perioada 15 noiembrie 1933, când începe guvernarea liberală, până în septembrie 1934, arătând și costul lucrărilor efectuate în Sălaj.⁷⁰

În urma primirii acestui ordin telegrafic, Mihail Gurzău trimite tuturor instituțiilor deconcentrate din subordine o adresă, cerându-le să comunice de urgență cele cerute în telegramă de ministrul Inculeț.⁷¹

Din raportul înaintat de Dumitru Mărgineanu, revizorul școlar șef (inspector general) al învățământului sălăjean aflăm că în perioada 15 noiembrie 1933–18 septembrie 1934 în județul Sălaj 24 de școli au primit sume cuprinse între 5.000 lei (Bănișor) și 300.000 (Nușfalău). Din tabelul înaintat se observă că marea majoritate a sumelor a fost acordată școlilor din plășile Valea lui Mihai și Carei, intrate în componența județului Sălaj în urma reformei administrativ-teritoriale din anul 1925. Probabil că în aceste două plăși, cu populație majoritar maghiară, învățământul românesc a fost neglijat, în special în noile-sate colonii înființate în urma reformei agrare din anul 1921, iar situația localurilor școlare, acolo unde existau, era una precară. În acest context, în perioada menționată mai sus, au fost acordate, pentru construcția de școli sau repararea celor existente, următoarele sume de bani: Căpleni (240.000 lei), Domănești Colonie (170.000), Ghenciu (265.000), Marna Nouă (40.000), Urziceni-Pădure (80.000), Valea lui Mihai (230.000), Resighea (140.000), Cheniz (60.000), Moftinul Mare (180.000), Ciumești (200.000). De asemenea, plasa Tășnad a primit și ea sume importante: Pir (160.000 lei), Eriu-Sâncrai (80.000), Căuș-Rădulești (60.000), Sărauad-Ghilești (85.000). În schimb, școala Zalău nr. 2 primește doar suma de 11.500 lei pentru reparații.⁷²

Bisericile din județul Sălaj au primit, la rândul lor, sume importante de bani. Cea mai mare sumă (544.000 lei) a fost acordată definitivării lucrărilor la biserica greco-catolică din Zalău, care a fost sfințită la 9 septembrie 1934.⁷³ Pe lângă această sumă, mai primește și Protopopiatul greco-catolic din Zalău suma de 280.000 lei. Urmează două biserici care au legătură cu prefectul Gurzău: biserica greco-catolică din Dumuslău, satul său natal, care primește suma de 400.000 lei și cea din Moiad, unde a păstorit socrul său, protopopul greco-catolic Emil Ostate, care primește suma de 350.000 lei. Sume mai mici, respectiv 100.000 lei primesc bisericile greco-catolice din Cehu Silvaniei și Jibou, Protopopiatul ortodox Zalău etc.⁷⁴

⁶⁹ SJANSJ, FPJSJPA, dosar 16.955/1934, f. 7.

⁷⁰ SJANSJ, FPJSJPA, dosar 2.222/1934, f. 1.

⁷¹ SJANSJ, FPJSJPA, dosar 2.222/1934, f. 3.

⁷² SJANSJ, FPJSJPA, dosar 2.222/1934, ff. 14–15.

⁷³ Pop 2007.

⁷⁴ SJANSJ, FPJSJPA, dosar 2.222/1934, f. 16 v.

În domeniul sanitar, spitalele din Șimleu Silvaniei și Zalău au efectuat reparații în valoare de aproximativ 100.000 lei, iar cel din Carei raporta că nu a efectuat nici o lucrare în această perioadă.⁷⁵

Serviciul Județean de Drumuri Sălaj trimite prefectului un raport cu lucrările realizate, care se ridicau la suma de 821.974 lei. De asemenea, Camera de Agricultură a județului Sălaj raporta următoarele cheltuieli: procurarea și distribuirea de reproducători (286.366 lei); combaterea epizotiilor (32.106); procurarea și distribuirea de semințe selecționate (340.235); organizarea de expoziții de animale (2.935), procurare și distribuire de pomi roditori (89.000), întreținerea stațiunilor de montă cu armăsar (216.546); procurarea și subvenționarea de mașini agricole (169.479), combaterea bolilor criptogamice (8.397); construirea a șase cuptoare de uscat fructe (220 lei).⁷⁶

În urma participării lui Mihail Gurzău la conferința prefectilor, toți notarii și primarii din județul Sălaj au fost convocați la o conferință, care a avut loc la Zalău, în data de 28 septembrie 1934.⁷⁷

Înainte cu o zi, la 27 septembrie 1934, Serviciul Financiar din cadrul Prefecturii județului Sălaj îi anunța pe prim-pretorii și notarii sălăjeni că pentru îndeplinirea dispozițiilor ordinului Consiliului de Miniștri din 31 august 1934 au fost luate o serie de decizii la nivelul conducerii județene. În primul rând, îi informează despre decizia Comisiei Interimare a județului Sălaj de a transforma restanțele cuvenite județului, din cotele adiționale și din cotele de drumuri, în zile de prestație. Notarii erau obligați să dea dispoziții ca toate consiliile comunale să se întrunească și să procedeze imediat la transformarea în zile de prestație a restanțelor cuvenite comunelor rurale, din cotele adiționale, din cotele drumurilor și, eventual, din taxele pășunilor și din orice taxe și impozite comunale.

Imediat după ce comuna era avizată din partea Serviciului Județean de Drumuri despre data începerii lucrărilor, notarii, împreună cu primarii, dispuneau ca toți contribuabili să se prezinte pe drumul desemnat pentru începerea lucrărilor. Primarul, sau un consilier comunal desemnat de către primar, împreună cu delegatul Serviciului Drumurilor care urma să asiste la executarea lucrărilor și va conduce lucrările, urmau să țină o evidență a lucrărilor executate în fiecare comună.

Lucrările realizate urmau să fie recepționate de comisii de recepție înființate pe comune și care erau formate dintr-un delegat al Serviciului Drumurilor, primarul comunei și perceptorul respectiv.

Pe baza lucrărilor efectuate și recepționate se întocmeau tabele care cuprindeau locuitorii care au efectuat lucrările și valoarea în bani a lucrărilor. Ele erau înaintate, prin primăriile respective, Prefecturii județului Sălaj, iar după verificarea și aprobarea lor de către Comitetul județean erau trimise Percepțiilor financiare pentru descărcarea locuitorilor de sumele datorate.⁷⁸

La 29 septembrie 1934 era expus programul lucrărilor de drumuri ce urma să fie realizat de către săteni, subliniindu-se că reușita lucrărilor preconizate era „de o importanță și urgență deosebită pentru a se îndrepta starea drumurilor noastre, atât în interesul județului, cât și economiei țării”.

Zilierii sau „pălmașii” puteau lucra cu brațele la ridicări de șanțuri, regularizări de acostamente, extracția de piatră, pietrișuri de râuri, la așternuturi de piatră sau pietriș. De asemenea, la lucrările edilitare de interes obștesc ca: biserici, școli, case naționale etc.

Pentru o zi de muncă, un zilier era obligat să execute 15 m. liniari de șanț și nivelarea banchetei, fiind plătit cu suma de 60 lei sau 4 lei la fiecare metru liniar de șanț lucrat și executat după dimensiunile regulamentare arătate de delegatul Serviciului Județean de Drumuri. La extracția pietrișului din râuri, un zilier avea norma de patru metri cubi pietriș din râul Someș, trei m.c. din văile Agrij, Almaș, Valea Banului, Valea Crasnei până la hotarul comunei Vârșolț, Valea Barcăului până la hotarul comunei Boghiș și Valea Fizeșului, doi metri cubi de pietriș din Valea Barcăului de la hotarul Boghiș până la hotarul comunei Ip și din toate alte balastiere unde stratul de pietriș era abundent sau văi care aveau un depozit mai

⁷⁵ SJANSJ, FPJSJPA, dosar 2.222/1934, ff. 8–10.

⁷⁶ SJANSJ, FPJSJPA, dosar 2.222/1934, f. 16 v.

⁷⁷ SJANSJ, FPJSJPA, dosar 16.955/1934, f. 5.

⁷⁸ SJANSJ, FPJSJPA, dosar 16.955/1934, ff. 1–3.

mare de piatră sau pietriș. Pentru lucrările edilitare, cuantumul muncii era fixat de către delegatul comunei, împreună cu delegatul Serviciului Drumuri. Pentru așternerea pietrișului era fixată norma de cinci m.c. pe zi, iar la extragerea pietrei din carieră cinci m.c., unde se extrăgea cu explozibil, și doi m.c. unde se extrăgea „numai prin forța brută”. Munca cu căruța era calculată de delegat în funcție de depărtarea de comună a materialului transportat. Nu se considera ca muncă depusă pentru răscumpărarea imobilului de drumuri munca efectuată pe drumurile din vatra satului, deoarece art. 101 din legea pentru drumuri, adoptată în anul 1932, prevedea că în comunele rurale, pe întinderea vetrei satului, fiecare locuitor era dator să se îngrijească de șanțul, rigola și zona șoselei din dreptul proprietății sale. De asemenea, orice material pământos sau nisip ce se transporta pe șosele sau drumuri era considerat fără valoare, prin urmare se aprovizionă numai cu piatră de calitate bună, pietriș de râu sau balastieră bine cernut.

Comunele situate pe șoselele din plășile Tășnad, Carei, Valea lui Mihai, unde nu se găsea nici piatră brută nici pietrișuri de râu sau balastieră, urmau să execute doar lucrări de terasament, ridicări de șanțuri, nivelări de drumuri, de acostamente și lucrări edilitare la școli, biserici etc, iar pentru piatră și pietrișul necesar urma ca Prefectura județului Sălaj să asigure transportul ei în gările respective, de unde să fie transportate, cu prestație, pe șosele.⁷⁹

În acest context, întreg județul Sălaj devine un adevărat șantier în lucru, după cum raporta la București prefectul județului Sălaj, Mihail Gurzău, la 12 octombrie 1934: „Întreg județul Sălaj este mobilizat. Se lucrează la șosele, școli, biserici și tot ce este de utilitate publică. Lucrările se fac chiar și de locuitorii cari nu au restanță la impozite”. Sublinia că de la începutul guvernării liberale, în județul Sălaj s-au construit 4 biserici, 32 de școli, 6 cuptoare de uscat fructe, s-au reparat drumuri, „fără ajutoare bănești”. De asemenea, garanta „reșita întocmai a legii conversiunii”.⁸⁰

Populația din mediul rural trecea printr-o perioadă foarte grea, în urma mării crize economice mondiale, existând nu numai o gravă penurie financiară, ci și una alimentară, neavând nici măcar porumbul cel de toate zilele, din care făceau pâine sau mămăligă. În acest context, printre alții, prim-pretorul plasei Jibou, Gavril Ursu, îi scria prefectului județului Sălaj, la 5 iunie 1934, cu rugămintea de a realiza lucrări în infrastructură de mai mare amploare, unde să fie angajați și cei nevoiași: „Avem onoare a Vă raporta că o bună parte a populației din această plasă este în mare suferință neavând alimente mai ales porumb și nici bani pentru a-și-l procura.

Situația este și mai disperată în acele familii cu copii numeroși unde părinții nu găsesc nicio ocupație și astfel flămânzesc.

Pentru a veni în ajutorul acestei populații nenorocite, Vă rugăm a aproba să se facă în județ lucrări mai importante la drumul județean unde să fie angajați un număr de locuitori cei mai săraci din toate comunele plășii.

Vă raportăm că suntem asaltați zilnic de acești locuitori flămânzi și nu mai știm ce să le răspundem”.⁸¹

Cele mai afectate culturi de porumb se pare că au fost cele din localitățile situate pe Valea Almașului. De asemenea, localitățile Buciumi și Bogdana. În acest context, prefectul Mihail Gurzău a intervenit la Ministerul Agriculturii și localitățile au fost ajutate cu diverse cantități de porumb, la un preț convenabil sau în contul unor lucrări de prestație publică.

Locuitorii din Bălan au fost „foarte mult ajutorați”, prin faptul că li s-a dat, la un preț convenabil și pentru lucru, cinci vagoane de porumb, în valoare de 30.000 lei. În contul porumbului, primit ca hrană de către locuitori, s-au refăcut toate șanțurile de pe lângă drumul județean.⁸² La fel s-a întâmplat și în localitățile Gălpăia, Chendrea și Racăș.⁸³

⁷⁹ SJANSJ, FPJSJPA, dosar 16.955/1934, f. 10.

⁸⁰ SJANSJ, FPJSJPA, dosar 2.290/1934, f. 3.

⁸¹ SJANSJ, FPJSJPA, dosar 1.576/1934, f. 2.

⁸² SJANSJ, FPJSJCA, plasa Buciumi, documentul nr. 1.

⁸³ SJANSJ, FPJSJCA, plasa Buciumi, documentele nr. 2, 3, 4.

Localitatea Buciumi a primit 1.700 kg porumb, care a fost distribuit în mod gratuit populației sărace, iar pentru lucrările executate de locuitori la drumul județean au mai primit 500 kg. La rândul lor, locuitorii din Bogdana au primit 600 kg de porumb pentru populația săracă, iar 3.000 kg. pentru lucrările executate la drumul județean.⁸⁴

În data de 12 februarie 1936, la sediul Prefecturii județului Sălaj are loc o ședință foarte importantă, în cadrul căreia a fost dezbătută problema continuării programului de modernizare a ruralului sălăjean pe anii 1936–1937. Deschizând lucrările ședinței, prefectul județului Sălaj, Mihail Gurzău, expune, „în termeni hotărâți și pătrunzători”, proiectul programului de lucrări edilitar-gospodărești pe care dorea să le implementeze în perioada 1936–1937, care avea ca scop „ridicarea materială a satelor” și țăranilor. Despre țăranul român, pe care îl consideră, pe bună dreptate, „talpa țării”, el afirmă următoarele: „Țăranul este talpa Țării. Aduce sacrificiile ce i-se cer, întotdeauna. E gata, în orice moment, ași sacrifica chiar viața pe altarul Patriei. Cuvine-se deci să-i dăm cea mai mare atențiune posibilă, conlucrând la îmbunătățirea și bună starea spirituală și materială a lui”.

La finalul dezbaterilor proiectului elaborat de prefectul Gurzău se iau o serie de decizii importante. În privința lucrărilor pentru grădinile de zarzavat și a pomiculturii, se decide continuarea lucrărilor sub dirijarea și supravegherea lui Victor Supuran, secretarul general al Prefecturii județului Sălaj. Camera de Agricultură Sălaj urma să pună la dispoziția fiecărei localități câte 125 de puieți, până în luna martie, înafară de plasele Carei și Valea lui Mihai. Se preconiza ca plantația să se facă, pe cât va fi posibil, „în ziua sădirii pomilor”, care urma să fie organizată în acel an conform ordinului Ministerului Agriculturii și Domeniilor. De asemenea, era preconizat să fie organizate cursuri de altoit, în luna august, iar participanți primeau drept recompensă câte 10 din cei mai frumoși pomi ai pepinierii comunale.

Controlul și supravegherea lucrărilor în domeniul construirii de străzi și trotuare comunale urma să fie făcut de către prim-pretorul Iosif Pop. Drept model, fiecare localitate avea obligația să construiască o porțiune cât de mică de stradă, cu fundație de piatră. De asemenea, fiecare localitate avea obligația de a construi minim un trotuar pe strada principală, spre biserică. Fondurile necesare subvenționării acestor lucrări urmau să fie alimentate din economiile realizate în bugetul județului, prin exploatarea pietrei pentru drumurile județene.

O altă direcție de acțiune era cea legată de construirea unor grajduri comunale moderne, care urmau să adăpostească reproducătorii de rasă, tauri, armăsari, vieri, berbeci etc., de care urma să răspundă Ioan Danciu, șef secție în cadrul Prefecturii județului Sălaj. Făceau excepție de la această acțiune doar comunele care erau prea ocupate cu construcția de școli sau biserici. Grajdurile existente urmau să fie renovate după modelele elaborate de către inginerul arhitect județean Pentek, în vederea uniformizării arhitecturii acestor construcții la nivelul întregului județ, sau după modelul dat de către Ministerul Agriculturii și Domeniilor. Noile construcții urmau să fie realizate în regie proprie sau să fie date în licitație. Materialul lemnos era pus la dispoziție gratuit din pădurile statului, iar cărămida era arsă pe loc. Manopera, înafară de cea specializată (zidărie, tâmplărie, fierărie) era executată prin prestație publică de către locuitorii satelor.

Cheltuielile urmau să fie acoperite din bugetul Eforiei județene de pășuni, pe anii 1935, 1936 și din subvenția Camerei de Agricultură a județului Sălaj. De asemenea, mai exista o sumă de 226.221 lei, prevăzută în bugetele Eforiei diferitelor comune pentru astfel de scopuri, care nu a fost utilizată până în acel moment. În vederea începerii construcțiilor urma să fie făcută o analiză clară privind situația la nivel de județ: comunele care aveau nevoie de grajduri; în care comune existau deja; ce sumă putea prevedea Eforia comună în bugetul anului 1936; ce economie s-a realizat din bugetul anului 1935; cu ce sumă va putea contribui județul și Camera de Agricultură; ce sumă se va prevedea în bugetul Eforiei județene pe

⁸⁴ SJANSJ, FPJSJCA, plasa Buciumi, documentele nr. 19 și 21.

anul 1936. Pentru procurarea, întreținerea și combaterea epizootilor la reproducătorii de rasă era prevăzută în bugetul Camerei de Agricultură, pe anul 1936, suma de 700.000 lei.⁸⁵

În urma adoptării acestor decizii importante, la 19 februarie 1936, prefectul județului Sălaj trimite o notă de „urgitare” telefonică tuturor prim-pretorilor de plasă, anunțându-i că s-a hotărât continuarea „încă cu o mai mare intensitate” a lucrărilor de amenajare a comunelor cu străzi „circulabile și cu trotuare potrivite”.

Instrucțiunile necesare în această privință le-au primit toți pretorii, cu ocazia diferitelor conferințe administrative, urmând a fi aplicate în întregime. Erau îndemnați să depună „toată stăruința” pentru ca în fiecare comună aceste lucrări să fie demarate imediat ce începea primăvara. Pentru a putea urmări mersul lucrărilor, erau rugați să comunice următoarele date: 1) în care comună, ce lucrări de această natură s-au efectuat până la momentul respectiv, în ce constau lucrările, arătând condițiile de spațiu, calitatea materialului și data terminării; 2) în ce comună și ce lucrări erau proiectate a fi executate în primăvara anul 1936, modul de execuție, dimensiunile plănuit, calitatea materialului și modul de executate. Termenul de trimitere a acestor date era 10 martie 1936.⁸⁶

Având în vedere importanța proiectului, prefectul revine cu o nouă adresă, la 26 februarie 1936. Subliniază faptul că s-a deplasat personal în teritoriu și până la momentul respectiv lucrările erau începute doar într-o localitate din plasa Buciumi și câteva din plasa Crasna. În restul județului n-a găsit niciieri vreo activitate pe teren în această direcție. În consecință, bazat pe convingerea că acum era sezonul cel mai potrivit pentru executarea acestor lucrări, deoarece odată cu începerea campaniei agricole țărani erau ocupați la munca câmpului, le atrage atenția asupra problemei și îi roagă ca neîntârziat să dispună începerea lucrărilor în toate comunele: „Ce se va putea face acum și nu ne îndoim că se va putea face numai dacă Dv. Veți pune suflet în cauză, va fi tot ce putem face în privința aceasta până la toamnă, pentru că mai târziu după începerea lucrărilor agricole va fi imposibil și irațional de a constrânge populația satelor la lucrări de drumuri”.⁸⁷

Într-adevăr, după cum reiese din rapoartele trimise de către prim-pretori, în lunile iunie și iulie 1936, în special, lucrările au fost sistate din cauza campaniei agricole, fiind perioada secerișului și a altor lucrări agricole.⁸⁸

O problemă importantă care a afectat buna desfășurare a proiectului de modernizare a ruralului sălăjean a fost aceea că bugetele comunale nu erau încă întocmite și votate în consiliile locale. Anul financiar începea doar la 1 aprilie. De acest lucru se plânge și prim-pretorul plasei Crasna, care subliniază faptul că în aceste condiții primarii nu puteau angaja cheltuieli de investiții pentru lucrări, neștiind dacă sumele vor fi aprobate de Prefectură. În acest context, afirmă că lucrările vor stagna până la aprobarea bugetelor, urmând ca după aprobarea lor să înceapă „adevărata epocă de edificări”, conform programului preconizat.⁸⁹

Cu toate acestea, din raportul plasei Crasna reiese că, în anul 1935 și până în luna martie 1936, s-au realizat mai multe lucrări edilitar-gospodărești. În aproape toate localitățile au fost realizate trotuare, lucrări de lărgire a străzilor și alinierea lor, acolo unde a fost cazul. În alte câteva localități lucrările erau în curs de executare. Se spera ca în anul 1936 localitățile Crasna și Vârșolț să aibă toate străzile pietruite și trotuare.⁹⁰

În plasa Jibou s-au deschis trotuare în localitățile Jibou, Năpradea, Cheud, Rona, Poptelec și erau în curs de execuție în Someș-Odorhei, Domnin, Cuceu, localități în care s-au realizat, concomitent,

⁸⁵ SJANSJ, FPJSJPA, dosar 813/1937, ff. 1–3.

⁸⁶ SJANSJ, FPJSJPA, dosar 813/1937, f. 4 v.

⁸⁷ SJANSJ, FPJSJPA, dosar 813/1937, f. 5 v.

⁸⁸ SJANSJ, FPJSJPA, dosar 813/1937, ff. 7, 25, 27, 55, 66.

⁸⁹ SJANSJ, FPJSJPA, dosar 813/1937, f. 40.

⁹⁰ SJANSJ, FPJSJPA, dosar 813/1937, f. 38.

lărgiri de străzi, pentru care s-a întrebuințat piatră și nisip transportat benevol de către locuitori. Excepție făceau localitățile Vădurele și Muncel, situate pe dealuri.

În multe localități au întâmpinat rezistența locuitorilor, care nu erau de acord să-și mute gardurile pentru a fi realizate trotuare sau lărgirea străzilor, „amenințând chiar pe conducătorii primăriei”. Prim-pretorul plasei subliniază că a încercat personal să-i convingă pe mulți dintre contestatari, dar nu întotdeauna a reușit, constatând „o pornire a multora fie de natură politică fie familială, fie din invidie, pentru cei ce intenționează a face ceva pentru comună”. De asemenea, a observat și „îndemnul reprezentanților politici adversi cari le-au băgat în cap că primăria nu are drept să ia din grădini, să înlătore garduri etc. și i-au îndemnat să se adreseze judecătoriei”. Consideră că dacă Prefectura va trimite un delegat al Serviciului Tehnic în comunele unde existau contestatari, aceasta va avea ca efect diminuarea rezistenței lor.

Prefectul îi răspunde că greutățile semnalate de prim-pretor le erau „binecunoscute”, dar nu intra în analiza lor, „fiindcă arta de a creia și a construi înseamnă tocmai de a învinge și trece peste greutăți și cu cât mai mare și mai frumos este rezultatul cu toate piedicile întâmpinate cu atât mai mult face dovada capacității maestrului”. Totodată, îl anunță că îi va pune la dispoziție munca inginerului specialist și le va satisface toate cererile concrete, cu care putea ajuta, însă rămânea ca prim-pretorul să găsească „mijloacele cele mai potrivite pentru a trece și învinge cu toate obstacolele ce vi se pun în cale, așa după cum cu bucurie constatăm că se procedează și în celelalte plăși”.⁹¹

În comunele plasei Supurul de Jos s-a pus accent pe construcțiile publice, ca școli și grajduri pentru tauri de rasă. De asemenea, pe transportul pietrei pe șoseaua județeană. În acest context, lucrările de lărgire a străzilor și realizarea de trotuare nu au fost terminate până în luna martie 1936, urmând a fi definitive în noul interval, 1936–1937, prin prestația în natură a locuitorilor, dar se va ține cont ca ele să nu afecteze muncile agricole.⁹²

În plasa Șimleu Silvaniei, una dintre cele mai mari realizări a reprezentat-o regularizarea râului Crasna. Proiectul a început să fie pus în practică în anul 1935, în zona localității Pericei. În data de 26 martie 1935, locuitorii s-au oferit să lucreze în mod gratuit pentru regularizarea văii Crasna. Planurile pentru regularizarea acestei văii erau întocmite încă din anul 1896 și aprobate din anul 1903. Ele se găseau la Serviciul Apelor din Satu Mare, dar nimeni nu le-a pus în aplicare. În urma acestei inițiative, Consiliul local a hotărât începerea lucrărilor, „cu orice chip”. Astfel, până în anul 1937 s-a reușit regularizarea văii râului Crasna pe o întindere de 3 km. A fost îndreptată albia râului, „după puțință”, curățindu-se de sălcii și lărgindu-se peste tot la 20 m lățime. S-au construit poduri noi și s-au reparat cele vechi, au fost tăiate cotiturile periculoase ale râului, iar pe malurile văii s-au plantat aproximativ 4.000 de pomi fructiferi. Regularizarea a început din hotarul orașului Șimleu Silvaniei și avea ca obiectiv atingerea hotarului localității Vârșolț. Până în anul 1937, lucrările de regularizare se prezentau în modul următor: zilele prestate în mod benevol erau cca 24.500, iar în bani s-a achitat suma de 122.000 lei.⁹³

Inițiatorul vastului proiect de regularizare a râului în zona Șimleului Silvaniei, și cel care l-a dus la bun sfârșit, a fost profesorul Dr. Emil Lobonțiu, deputat de Sălaj, din partea P.N.L., ajuns în onorantă funcție de vicepreședinte al Camerei Deputaților. În calitate de primar al orașului Șimleu Silvaniei „a avut marele curaj să porceadă la fapte”. Cu concursul populației, și printr-un împrumut de 2.000.000 lei, a regularizat cursul râului Crasna, de la hotarul localității Pericei, prin Șimleu, până în hotarul localității Cehei. Au fost construite noi albie, malurile au fost ridicate, lucrările întărite prin iazuri etc. Valoarea lucrărilor a fost evaluată, conform devizelor specialiștilor, la suma de 20.000.000 lei.

După regularizare, malurile râului au fost semănate cu iarbă și împrejmuite cu plantații de arbori (plop, tei și castan), „astfel că regularizarea și din punct de vedere estetic are un aspect frumos”.

În strânsă legătură cu regularizarea râului Crasna au fost executate lucrări în văile „Măguri”. Prin

⁹¹ SJANSJ, FPJSJPA, dosar 813/1937, f. 53.

⁹² SJANSJ, FPJSJPA, dosar 813/1937, f. 57.

⁹³ SJANSJ, FPJSJCA, plasa Șimleu Silvaniei, documentul nr. 31.

construirea mai multor diguri și prin plantarea de salcâmi s-a împiedicat ca aceste văi să se distrugă mai departe cu ocazia ploilor torențiale, pe de altă parte, ca nisipul și pietrișul adus de apă din Măgură să nu ajungă în albia regularizată a râului.

Emil Lobonțiu a fost sprijinit și de prefectul județului Sălaj, Dr. Mihail Gurzău, care „alăturându-se cu entuziasm inițiativei D-lui Dr. Emil Lobonțiu a continuat lucrările pe teritoriul rural”. Astfel, s-a realizat o asanare a râului Crasna pe o întindere de 20 km, „o formidabilă lucrare”, a cărei realizare reprezenta „e o mare mândrie românească”: „Astăzi deja s-a pus capăt primejdiei râului, râul este închis în albia lui și a devenit neputincios de a mai periclita prin revărsările lui periodice, casele și terenurile agricole situate pe malurile lui”.⁹⁴

La data de 16 septembrie 1936, de exemplu, în comuna Bobota, în prezența prefectului județului Sălaj, Mihai Gurzău, au început lucrările de irigare și îndiguire a râului Crasna, pe o întindere de 2,5 km, în valoare totală de 200.000 lei.

La îndiguire se lucra încă în anul 1938, când s-a scris „Carte de Aur”. Era „muncă grea, istovitoare”, se spune în document, „dar încununată de succesul care va veni, datorită hotărârei și încrederii celor ce-și irosesc forțele, rădicând bulgării grei de pământ”.⁹⁵

Cu ocazia lucrărilor de îndiguire a râului Crasna s-a făcut și o importantă descoperire arheologică. În data de 6 aprilie 1937, un locuitor din Bobota, în timp ce muncea la îndiguire, a descoperit un tezaur monetar, din care au fost recuperate 36 piese, care se păstrează la Muzeul de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca.⁹⁶

Tot în plasa Șimleu Silvaniei, în anul 1936 a fost îndreptată Valea Cerișa, care curgea prin mijlocul localității. A fost săpată o albie nouă, pe dreapta cursului, iar pe stânga s-a construit un drum, umplut cu pământ și așternut cu piatră. Lucrările au fost efectuate prin prestație publică, o parte, iar cealaltă parte în contul impozitelor restante.⁹⁷

Altă vale la care au fost efectuate lucrări de regularizare a fost cea a Zalăului, începute în anul 1935. În zona localității Sărmășag, în special, hotărârea a fost luată de către consiliul comunal, care a și coordonat lucrările, executate prin prestație publică. Era necesară o astfel de lucrare, deoarece valea Zalăului era afectată de inundații dese și producea „pagube enorme, distrugând o bună parte din recolta întregului ținut”.⁹⁸ Lucrări de regularizare a văii Zalăului au fost realizate și în zona localității Câmpia, pe o întindere de 900 m., tot prin prestație publică.⁹⁹ De asemenea, în anul 1936, în zona localității Lompirt au fost executate lucrări însemnate.¹⁰⁰

O problemă importantă în cadrul proiectului de modernizare a ruralului sălăjean o constituia și lipsa zăcămintelor de piatră sau pietriș de râu, cum era cazul unor comune din plasa Cehu Silvaniei. Într-un raport înaintat Prefecturii județului Sălaj, la 18 martie 1936, prim-pretorul plășii cerea ca județul să acorde în mod gratuit aceste materiale, care să fie transportate cu trenul, tot gratuit, în stațiile CFR Cehu Silvaniei, Băsești, Ulciug etc.¹⁰¹

Prefectul îi răspunde și critică modul nesistematic în care a întocmit raportul și faptul că organele subalterne considerau „toată această acțiune mai mult ca o muncă impusă și făcută de silă la ordinul nostru, în loc să fie pătrunși de necesitatea imperioasă a cauzei în fond și să desvolte această acțiune frumoasă după cum va trebui în interesul bine priceput al populațiunii pe care o administrează”. Subliniază faptul că o acțiune impusă nu avea șanse de reușită și să dea „rezultate mai frumoase, fiindcă dacă primăriile

⁹⁴ SJANSJ, FPJSJCA, comuna urbană Șimleu Silvaniei.

⁹⁵ SJANSJ, FPJSJCA, plasa Șimleu Silvaniei, documentul nr. 1.

⁹⁶ Chirilă, Ardevan 1985, pp. 301–303.

⁹⁷ SJANSJ, FPJSJCA, plasa Șimleu Silvaniei, documentul nr. 22.

⁹⁸ SJANSJ, FPJSJCA, plasa Zalău, documentul nr. 29.

⁹⁹ SJANSJ, FPJSJCA, plasa Șimleu Silvaniei, documentul nr. 14.

¹⁰⁰ SJANSJ, FPJSJCA, plasa Șimleu Silvaniei, documentul nr. 15.

¹⁰¹ SJANSJ, FPJSJPA, dosar 813/1937, f. 34.

însăși nu sunt convinse de utilitatea scopului vizat, nu pot convinge la rândul lor nici populațiunea la care îi trebuie să-i fie ridicat moralul pentru a aduce jertfe și munca concretă necesară”. Îi recomandă să încerce, „prin energie și stimulare, eventual sancțiuni unde trebuesc”, să convingă autoritățile locale de importanța acestui proiect de modernizare a satelor sălăjene. Să insiste îndeosebi asupra localităților Ariniș, Asuajul de Jos, notariatul Băița, Oarța etc., unde rezistența populației era „atât de fâțișă și inexplicabilă încât cu tot dreptul putem să deducem că nu a fost luminată în mod suficient și corespunzător”. În ceea ce privește cererea comunelor din notariatul Sălățiș, ca județul să le facă din fondurile sale trotuare și „străzi bune”, care aveau „un interes strict local”, îi răspunde că intrau în competența lor, și știau acest lucru, „dar i-a fost mai ușor să ceară totul de la noi, decât să se pună pe muncă”. Comunele care aveau nevoie de fonduri pentru achiziția de piatră aveau obligația de a cuprinde în bugetul local, pe care urmau să le întocmească, sumele necesare, prim-pretorul fiind rugat să controleze cu deosebită atenție acest lucru, cu ocazia întocmirii bugetelor comunale. La final, face un nou „apel călduros la energia și priceperea” sa, „fără de care pe teren se va produce prea puțin”, și îl roagă ca până la 1 mai 1936 să înainteze o nouă situație, din care speră să constate „o muncă mai febrilă, mai sistematică și mai plină de rezultate”.¹⁰²

Plasa Valea lui Mihai fiind situată în regiune de șes, localitățile erau construite în așa fel încât străzile aveau dimensiunile și lărgimea necesară unei circulații „fără piedici”. Consiliile din toate localitățile plasei s-au ocupat de această problemă și, exceptând localitatea Dindești, au constatat că nu existau străzi care să nu aibă lărgimea necesară. În Dindești a fost o singură stradă, dar și aceea era deja în ordine, având nevoie numai de o mică îndreptare a gardurilor și de așezarea nouă a șanțurilor. În privința trotuarelor, localitatea Valea lui Mihai avea trotuar de piatră pătrată veche, iar Sălacea avea trotuar de asfalt. Trotuare noi au fost construite în localitățile Andrid și Tarcea, din piatră, cu dimensiunea de 60 cm. Urmău și alte localități, în cadrul programului preconizat pentru anii 1936–1937.¹⁰³

Cea de a treia etapă de modernizare a ruralului sălăjean corespunde perioadei regimului autoritar carlist. Din punct de vedere administrativ, noul regim instaurat de regele Carol al II-lea, la 10 februarie 1938, a creat o nouă structură intermediară între prefecturi și ministere, care se numea Ținut, ceea ce mărea și mai mult birocrăția, și așa destul de sfufoasă. Relevant, în acest sens, este raportul înaintat de către prefectul județului Sălaj, colonelul Gheorghe Petrescu, la 5 februarie 1939, Rezidentului Regal al ținutului Someș, un raport privind starea generală (administrația, economia, învățământul, sănătatea, cultura, starea de spirit a populației etc.) a județului Sălaj, pe anul 1938. De multe ori, se susține în raport, dată fiind lipsa căilor de comunicație adecvate, corespondența nici măcar nu ajungea la destinatar în termenul solicitat pentru rezolvare și răspuns. De asemenea, era nevoie de foarte multă „hârțogărie”, care punea în pericol termenul de execuție al lucrărilor. De exemplu, pentru construirea unui simplu podeț în valoare de 1.000 lei era nevoie de îndeplinirea unor formalități prealabile (aprobări, avize, devize, licitații etc.), care durau cel puțin 5–6 luni de zile, de unde rezultă că în nici un caz lucrările nu se puteau începe înainte de 1 septembrie sau chiar 1 octombrie a anului în curs. Dacă luăm în considerare că lucrările de beton nu se pot executa după 1 noiembrie, precum și că pentru executarea în bune condiții a fiecărei lucrări trebuie acordat un termen de 2–3 luni de zile, autoritățile locale se vedeau puse în situația de a nu putea executa lucrările prevăzute în anul curent. Față de această birocrăție stufoasă, prefectul județului Sălaj propune simplificarea procedurii și a „formalismului exagerat”, care „nu numai că stânjenește, dar de multe ori paralizează cu desăvârșire orice activitate pe acest teren”. Propune suprimarea obligativității comunelor de a întocmi devize cu organele tehnice oficiale, pentru lucrări de mai mică importanță, precum și inserarea anunțurilor în Buletinul Ținutului a acestor lucrări de interes local, urmând ca ele să fie executate fie în regie proprie, fie prin negocieri directe, pe bază de notificări individuale, cu meșterii locali.¹⁰⁴

¹⁰² SJANSJ, FPJSJPA, dosar 813/1937, f. 34 v.

¹⁰³ SJANSJ, FPJSJPA, dosar 813/1937, f. 92.

¹⁰⁴ Grad, Goron, 1999, p. 40.

O altă problemă pe care am semnalat-o și în cadrul etapei precedente (1933–1937) o constituia întocmirea bugetelor localităților, deoarece anul bugetar începea la 1 aprilie și nu la 1 ianuarie a anului respectiv. Dacă anul bugetar ar începe la 1 ianuarie, se susține în raport, în timpul iernii, când nici așa nu se putea lucra în teren, se puteau îndeplini lucrările pregătitoare (proiecte, devize, publicații, licitații, contracte etc.), așa încât la 1 aprilie sau cel târziu la 1 mai să fie începute lucrările în teren, și astfel ele se puteau definitiva până la apariția ploilor de toamnă sau a gerului.¹⁰⁵

Cu toate aceste piedici birocratice, lucrările de modernizare a ruralului sălăjean continuă și în anul 1938, după cum rezultă și din raportul amintit mai sus. Astfel, în privința lucrărilor publice efectuate pe drumurile naționale din Sălaj, din bugetul Direcției Generale a Drumurilor au fost efectuate următoarele lucrări: 1) aprovizionarea și așternerea a 2.032 mc. pietriș și piatră spartă pe drumurile naționale din cuprinsul județului, în valoare de 897.777 lei; 2) construirea unui pod de betoan armat, în valoare de 168.511 lei; 3) repararea a două poduri, în valoare de 22.987 lei; 4) repararea drumurilor naționale în valoare de 40.190 lei. La drumurile județene au fost efectuate următoarele lucrări: din creditul de 250 milioane lei, deschis pe seama Ministerului Lucrărilor Publice, s-au terminat lucrările de aprovizionare a 1.405 mc. pietriș pe drumurile județene, în valoare de 352.345 lei; din bugetul județului s-a realizat aprovizionarea a 1.823 mc. pietriș și piatră spartă, în valoare de 903.279 lei și s-au construit patru poduri, în valoare de 372.745 lei. De asemenea, se aflau în curs de executare o serie de lucrări importante precum drumul județean Zalău-Crasna, drumul Valea lui Mihai-Otoman, construcții și reparații de poduri, aprovizionarea cu pietriș etc.. La acestea se adaugă lucrări de plantăție de puieti în terenurile degradate, reparări de fântâni, nivelări de drumuri, alinieri de străzi, îngrădiri de cimitire, construire de linii telefonice, garduri, podețe, bariere etc., în valoare de 2.393.553 lei. Împreună cu lucrările aflate în curs de execuție, suma se ridică la 9.940.454 lei.¹⁰⁶ De asemenea, au fost terminate lucrările de construire a unui pavilion la Spitalul de Stat din Șimleu Silvaniei, plătite din fondurile județului, în valoare de 300.000 lei și s-au distribuit, sub formă de ajutor, pentru construcții de biserici suma de 500.000 lei, iar pentru școli suma de 250.000 lei.

În domeniul agricol, Camera de Agricultură a județului Sălaj a căutat ca, în paralel cu educarea și îndrumarea agricultorilor, să întreprindă acțiuni de ajutorare a lor. Educarea plugarilor s-a făcut prin consfătuiri agricole, ținute în timpul iernii în diferite localități de către specialiștii instituției, cursuri agricole de 3–4 zile, care au fost ținute în 9 localități sălăjene, publicațiile cu caracter, în special în revista agricolă „Drum Nou” și în cadrul unei rubrici economice deschise în ziarul „Gazeta Sălajului”. De asemenea, au fost înființate câmpuri de experiență în 35 de localități, în anul agricol 1937–1938, și 30 câmpuri în anul agricol 1938–1939, cu scopul de a se studia, la fața locului, modul cum se comportă diferite soiuri de grâne selecționate, în diferite regiuni.

Ajutorarea agricultorilor s-a făcut prin distribuirea de semințe selecționate, distribuindu-se 640 kg de trifoi și 80.000 kg. grâu de sămânță selecționat, dându-se o subvenție totală de 132.761 lei. Insecticidele și pesticidele au fost subvenționate cu suma de 41.161 lei. De asemenea, s-au subvenționat 300 bucăți pluguri, cu suma de 124.720 lei și s-au distribuit gratuit 11 semănători și trei trioare, primite de la Ministerul Agriculturii. Camera Agricolă a mai pus la dispoziția agricultorilor și cele trei tractoare primite de la minister, care au arat suprafața de 400.000 jug. Cu acțiunea pomicolă și viticolă s-au cheltuit în total 67.585 lei, iar cu cea silvică, care a presupus plantări în terenuri degradate, s-au cheltuit 48.620 lei.

În domeniul creșterii animalelor, Camera de Agricultură s-a ocupat cu întreținerea a 13 stațiuni de montă, subvenționându-se achiziția a 22 tauri (97.948 lei), seruri și vaccinuri 23.718 lei. Cu subvenționarea Sindicatelor de creștere a animalelor, păsărilor, cornutelor etc., s-au cheltuit 12.738 lei.

Din fondul de 311.000 lei pus la dispoziție de Prefectura județului Sălaj s-au cumpărat 114

¹⁰⁵ Grad, Goron 1999, p. 41.

¹⁰⁶ Grad, Goron 1999, p. 39.

berbecuți de rasă țurcană și s-au subvenționat 44 tauri, doi vieri, cheltuindu-se suma de 238.237 lei, iar cu suma rămasă disponibilă se continua subvenționarea taurilor și vierilor de prăsilă.

Tot Prefectura județului Sălaj a pus la dispoziția Camerei de Agricultură suma de 47.500 lei, cu care au fost plantați pomi de-a lungul drumurilor Cehu Silvaniei-Benesat și spre Ulmeni.

Nu în ultimul rând, Camera de Agricultură a organizat un concurs al grâului, în cadrul căruia au fost premiați cultivatorii care au obținut cele mai bune rezultate, atât în ceea ce privește calitatea grâului, cât și producția la jugăr obținută.¹⁰⁷

În ceea ce privește starea sanitară a populației din ruralul sălăjean, continuau să persiste aceleași probleme legate de igienă, starea materială precară, alimentație defectuoasă, mentalitate, ceea ce genera diverse maladii. Din raportul amintit mai sus reiese că în anul 1938, Sălajul a fost afectat de următoarele boli contagioase: febra tifoidă, 131 cazuri, cu 7 cazuri mortale; tifos exantematic – 14 cazuri suspecte, dar care s-au dovedit în cele din urmă că nu au fost cazuri de tifos; rujeolă (pojar) – 612 cazuri, cu 16 cazuri mortale; scarlatină – 163 cazuri, cu 13 cazuri mortale; tusa convulsivă – 374 cazuri, cu două cazuri mortale; difteria – 28 cazuri, cu cinci cazuri mortale; dizenteria – 96 cazuri, cu patru cazuri mortale; erizipel – 9 cazuri fără morți; antrax – 28 de cazuri, unul mortal; tetanos – 11 cazuri, cu șapte cazuri mortale; oreion – 27 cazuri, fără morți. Multe decese au provocat și bolile medico-sociale: în primul rând tuberculoza, sub diferite forme – 1.508 cazuri, cu 88 cazuri mortale; cancer – 157 cazuri, cu 127 decese; sifilis – 291 cazuri, cu două cazuri mortale; pelagră – 6 cazuri, fără morți; malarie – 165 cazuri, fără morți; conjunctivită granuloasă (trachom) – 7 cazuri, fără morți; gonoree, 69 cazuri, fără morți.

În mediul rural sălăjean existau doar două dispensare în funcțiune, la Băsești și Pericei. De asemenea, mai existau cinci dispensare, la Bocșa, Galošpetreu, Otomani, Vășad și Sălcea, care urmau a fi dotate cu mobilier și puse în funcțiune.¹⁰⁸

În acest context, Ministerul Sănătății și Ocrotirii Sociale, prin prefecturile de județ, a încercat să impună o modernizare a serviciului sanitar din mediul rural. Astfel, pentru ca medicii de circumscripție să-și poată desfășura activitatea în condiții mai bune, în interesul populației rurale, la sfârșitul lunii martie 1938, prefecturile și medicii primari județeni cer tuturor autorităților locale, dar și medicilor, preoților și învățători, să ia o serie de măsuri în vederea îmbunătățirii situației sanitare în mediul rural. În primul rând, le cere să ducă la bun sfârșit construcția dispensarelor, acolo unde lucrările erau deja începute. La sediile de circumscripții medicale unde nu existau astfel de dispensare, ci numai camera de consultație particulară a medicului, aveau obligația de a iniția construirea unor dispensare, arătând posibilitățile materiale locale, sau cumpărarea unor clădiri corespunzătoare, acolo unde existau.

Pe lângă dispensarele de la sediul circumscripțiilor medicale, aveau obligația de a amenaja, „de îndată”, la sediul fiecărui notariat, câte o cameră de consultații, care să fie puse la dispoziția medicului de circumscripție. Aceste camere de consultații trebuiau dotate cu mobilierul strict necesar desfășurării actului medical, fiind date, în detaliu, lista și dimesiunile mobilierului, totul vopsit în alb: o masă cu pupitrul de dimensiunile 180 cm lungime, 80 cm lățime și 80 cm înălțime; o bancă pentru odihna pacienților care așteptau să fie consultați, de 180 cm lungime; o canapea din lemn, cu căpătâi, pe care erau așezați bolnavii în timpul consultației medicale, de dimensiunile 180 cm lungime, 80 lățime și 60 înălțime; un dulap pentru instrumente și medicamente, având în interior patru polițe, de dimensiunile 100 cm înălțime, 70 cm lățime și 60 cm adâncime; un rezervor pentru apă din tablă zincată, cu robinet, având capacitatea de cel puțin 10 l, pentru spălătul pe mâini; o cuvetă din tablă zincată, care să fie instalată sub rezervorul de apă; cel puțin patru prosoape și săpun.

În aceste camere, medicii urmau să ofere consultații gratuite pentru copiii sub 14 ani, indiferent

¹⁰⁷ Grad, Goron 1999, p. 42.

¹⁰⁸ Grad, Goron 1999, p. 48.

de starea materială a părinților. De asemenea, pentru adulții săraci. Consultațiile urmau să fie stabilite de medici, după un anumit program săptămânal, „ pentru anumite zile și ore fixe, după posibilități”.

Pentru consultațiile medicale din localitățile care nu erau sedii de circumscripție sau notariat, medicii aveau sarcina de a găsi o cameră care să fie al dispoziția lor.

Un aspect important al acestui ordin îl reprezenta confidențialitatea consultațiilor, care până atunci se făceau în public: „trebuie să se asigure la bolnavi să poată fi văzuți de Medic între patru ochi și să nu fie nevoiți a se consulta cu medicul în public la primării așa cum se practică până în prezent”. De asemenea, părinții erau obligați să-și ducă copiii la vizitele medicale cât mai des „chiar dacă ei nu au nici o boală”. În special copiii mici, sub un an, în rândul cărora mortalitatea era foarte mare, fiind vizați de „bolile copilăriei”.

Medicul de circumscripție avea sarcina de a întocmi la sediul fiecărei primării tabele cu toți copiii satului, după vârstă, și să treacă în dreptul fiecăruia data când a fost consultat.

Părinții care nu își duceau copiii la medic, nu urmau sfaturile date de către acesta și nu cumpărau medicamentele prescrise, și în urma acestor fapte copilul a decedat, urmau să fie amendați cu sume cuprinse între 100 și 20.000 lei, conform art. 356 din legea sanitară.

Tot în legătură cu acțiunea sanitară, la care autoritățile locale aveau obligația de a participa activ, le trasa și sarcina de a studia posibilitatea înființării unor băi publice „în comunele fruntașe”, care ar fi costat între 100 și 500.000 lei.

Noi reguli sanitare erau prevăzute și în domeniul medicinei veterinare. Acolo unde nu exista medic veterinar, care avea obligația de a examina animalele sacrificate, înainte de a se pune în consumație carnea lor, autoritățile locale aveau sarcina de a dispune respectarea legii sanitare, respectiv art. 335 al legii sanitare adoptate în anul 1935, adică să intervină și să exercite singure atribuțiile sanitare, prin agenții sanitari, pentru a evita îmbolnăvirea populației.¹⁰⁹

Toate proiectele de construcție a locuințelor trebuiau să aibă avizul medicului. Nu se admitea „sub nici un motiv”, construirea de locuințe sub înălțimea de 2,80 m. O altă condiție era ca noile locuințe să aibă dușumea din scânduri și ferestre mobile, cu suprafața de cel puțin un metru pătrat. Pentru construcția noilor grajduri existau, de asemenea, anumite condiții: să fie construite la anumită depărtare de fântâni și să aibă ferestre, față de cele vechi, în care nu pătrundea lumina solară. Lângă grajduri urma să fi amenajate gropi de bălegar, care să îndeplinească următoarele condiții: groapa să aibă o adâncime de 2,20 m și un acoperiș de scânduri, care să fie deschisă numai în timpul când în ele se puneau sau se scotea bălegarul. Aceste măsuri privind gropile de bălegar erau obligatorii și pentru cei care aveau deja grajduri. Imediat ce gropile se umpleau, proprietarii aveau obligația de a evacua conținutul și a-l duce la câmp. Nu se mai permitea ca bălegarul să fie lăsat în aer liber, neacoperit, „unde să roiască și să se înmulțească muștele și nici zeama de bălegar să se scurgă în bună voie”.

Școlile, instituțiile și localurile publice, precum și fiecare gospodărie particulară, aveau obligația de a-și construi „un closet cu groapă proprie”. Nu se admitea construirea closetelor deasupra râurilor și pâraielor, deoarece contaminează apa și constituie un pericol de răspândire a epidemiilor. Ghereta closetului să fie închisă totdeauna, în așa fel încât să nu se permită intrarea în ele a muștelor, țânțarilor și altor insecte, iar șezutul să aibă capac „potrivit pentru același scop”. Se menționa, din nou, că muștele și țânțarii sunt capabili să transmită diferite infecții, în special dizenteria și diferiți microbi din materiile fecale, bălegar și „alte murdării”, care provoacă gastro-enterită, „și alte îmbolnăviri, care bântue într-o măsură foarte mare la țară”.

Cimitirele trebuiau așezate la depărtare de sat, în așa fel încât să se infiltreze în pânza freatică sau fântâni. De asemenea, cimitirul trebuia împrejmuț. Era „absolut interzis” accesul vitelor sau porcilor în cimitire, iar iarba să fie cosită.

¹⁰⁹ SJANSJ, FPGCS, dosar 10/1915–1938, f. 2.

Morții aduși de la spital, sau din alte localități, să fie îngropați în coșciug dublu, așa cum au fost transportați, fără a fi desfăcute, după cum era tradiția la înmormântări. Organele administrative erau obligate să întocmească proces verbal, ori de câte ori vor constata desfacerea coșciugelor sau sustragerea de la îngropare a coșciugului exterior.

În privința școlilor, autoritățile aveau obligația de a lua măsuri ca ele să dispună de fântâni igienice. Apa de băut pentru elevi urma să fie păstrată în butoiașe din stejar, cu capac și cu robinet. Fiecare elev urma să dispună de un pahar propriu, care să fie păstrate într-o lădiță, cu despărțituri separate, iar pe fiecare pahar să fie trecut numele elevului. Lădița cu pahare urma să fie prevăzută cu lacăt și se deschidea doar în pauze.

Reguli speciale se prevedeau și în privința organizării „danțului” în mediul rural, un obicei care se derula în fiecare duminică sau zi de sărbătoare, de obicei în șurile unor gospodari mai înstăriți. În unele sate erau chiar două „danțuri”: „danțul mare” și „danțul mic”. Noile reguli sanitare prevedeau ca la fiecare „sală de dans” dușumeaua să fie unsă cu ulei, „pentru a elimina praful atât de dăunător sănătății”.

Nu în ultimul rând, pentru ca populația din rural „să se încadreze într-un nou ritm de activitate și o grijă mai intensă pentru ridicarea stării lui sanitare, culturale și economice”, autoritățile locale aveau obligația de a înființa o asociație a intelectualilor rurali, care să susțină o serie de conferințe, sfaturi și demonstrații practice. Acolo unde exista o filială a „Astrei”, aveau obligația de a activa în cadrul ei. De asemenea, în cadrul „Ligii Temperanței”, care avea ca scop combaterea alcoolismului.

Populația satelor trebuia determinată „la un spirit de gospodărie, muncă și economie sistematică, o grijă mai mare pentru progres și pentru asigurarea unei creșteri bune a copiilor și cu o îndrumare a lor spre meserii și cariere practice unde se resimte lipsa lor”.¹¹⁰

Procesul de modernizare a ruralului sălăjean a fost stopat de izbucnirea celei de-a doua conflagrații mondiale, la 1 septembrie 1939, și evenimentele politico-militare care au urmat. După cel de-al Doilea Război Mondial și acapararea puterii în Stat de către comuniști, cu ajutorul Moscovei, mediul rural a fost supus și el procesului de comunizare forțată, proces care s-a încheiat în anul 1962 și a însemnat, practic, sfârșitul satului tradițional interbelic.

În concluzie, procesul de modernizare a ruralului sălăjean, început în primul deceniu al perioadei interbelice, a continuat și în perioada supusă studiului nostru. La începutul deceniului trei, el a fost serios afectat de marea criză economică mondială (1929–1933), dar constatăm că, totuși, în satele sălăjene lucrările de modernizare a infrastructurii au continuat, chiar dacă la o intensitate mult mai mică.

Cea de a doua etapă de modernizare a ruralului sălăjean, care se suprapune cu ieșirea din criza economică mondială și guvernarea liberală (1934–1937), s-a caracterizat prin punerea în practică, atât în Sălaj, cât și la nivel național, a unui ambițios proiect de modernizare a mediului rural, și nu numai, în special în baza legii de conversie a datoriilor agricole în prestație publică. Proiectul a beneficiat și de o bună coordonare din partea statului, cu toată birocrăția care exista și în perioada respectivă. Remarcăm, în mod deosebit, activitatea prefectului județului Sălaj din acea perioadă, dr. Mihail Gurzău, dar și al pretorilor, al elitei satelor, preoți și învățători, care au încercat să-i convingă pe țăranii de necesitatea modernizării infrastructurii, a sistemului de educație și sănătate etc., cu toate că de multe ori s-au lovit de conservatorismul țăranului român.

Cea de a treia etapă de modernizare a satelor sălăjene corespunde regimului autoritar carlist, instaurat la 10 februarie 1938. În ceea ce privește mediul rural, se poate constata că lucrările de modernizare au continuat, uneori fiind chiar impusă, mai mult sau mai puțin, de către reprezentanții regimului autoritar instaurat de regele Carol al II-lea, fiind întreruptă de izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial.

Desigur că nu trebuie uitat nici actorul principal al acestui proces – țăranul român –, care a efectuat toate aceste lucrări, uneori benevole, uneori prin prestație publică în schimbul datoriilor agricole,

¹¹⁰ SJANSJ, FPGCS, dosar 10/1915–1938, f. 3.

uneori impuse de către stat. Cu toate că generația mai în vârstă din mediul rural era conservatoare și se împotriva schimbării, generațiile mai tinere, și mai educate, au înțeles necesitatea modernizării satelor.

BIBLIOGRAFIE:

- SJANSJ, FBNRAZ – Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sălaj, Fond Banca Națională a României, Agenția Zalău.
- SJANSJ, FPJSJMS – Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sălaj, Fond Prefectura județului Sălaj. Monografii sanitare.
- SJANSJ, FPJSJCA – Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sălaj, Fond Prefectura județului Sălaj. Cartea de Aur.
- SJANSJ, FPJSJPA – Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sălaj, Fond Prefectura județului Sălaj. Prefect-administrative.
- SJANSJ, FPGCS – Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sălaj, Fond Parohia Greco-Catolică Sfăraș.
- Patria*, nr. 263, 30 noiembrie 1928.
- România Nouă* (Cluj), nr. 19, 26 ianuarie 1936.
- Bârcă 1938 – Ioan Bârcă, *Considerațiuni asupra stării sanitare din județul Sălaj. 1928–1938*, Șimleu Silvaniei, 1938.
- Chirilă, Ardevan 1985 – Eugen Chirilă, Radu Ardevan, *Două tezaure monetare din Sălaj*, în *Acta Musei Porolissensis*, IX, Zalău, 1985.
- Coposu 2011 – Flavia Coposu, *Amintiri povestite. Amintiri trăite*, Cluj Napoca, Editura Dacia XXI, 2011.
- Grad, Goron, 1999 – Cornel Grad, Doru E. Goron, *Un raport despre situația Sălajului în anul 1938*, în *Limes*, anul II, nr. 1–2 (5–6), Zalău, 1999.
- Neagoe 1995 – Stelian Neagoe, *Istoria guvernelor României de la începuturi – 1859 până în zilele noastre – 1995*, Editura Machiavelli, București, 1995.
- Pop 2007, Marin Pop, *Istoricul construcției bisericii Adormirea Maicii Domnului din Zalău*, în *Caiete Silvane*, nr. 9 (32), septembrie 2007.
- Pop 2014 – Marin Pop, *Viață politică în România interbelică (1919–1938). Activitatea Partidului Național și Național-Țărănesc din Ardeal și Banat*, Editura Mega și Editura Porolisum, Cluj-Napoca, 2014.
- Scurtu 1994 – Ioan Scurtu, *Istoria Partidului Național Țărănesc*, Editura Enciclopedică, București, 1994.
- Scurtu 2012 – I. Scurtu, *Istoria civilizației românești. Perioada interbelică (1918–1940)*, Editura Enciclopedică, București, 2012.
- Țurlea 2010 – Petre Țurlea, *Carol al II-lea și Camarila regală*, Ed. Semne, București, 2010.